

**MATERIALS
OF THE XIII INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**

SCIENCE WITHOUT BORDERS - 2018

March 30-April 7 , 2018

Volume 8

Political science

History

Law

Psychology and sociology

Philosophy

SHEFFIELD
SCIENCE AND EDUCATION LTD
2018

SCIENCE AND EDUCATION LTD

Registered in ENGLAND & WALES Registered Number: 09878342
OFFICE 2, VELOCITY TOWER, 10 ST. MARY'S GATE,
SHEFFIELD, S YORKSHIRE, ENGLAND, S1 4LR

Materials of the XIII International scientific and practical Conference
Science without borders - 2018 , March 30-April 7 , 2018 Political science.
History. Law. Psychology and sociology. Philosophy. : Sheffield. Science and
education LTD -80 p.

Editor: Michael Wilson

Manager: William Jones

Technical worker: Daniel Brown

Date signed for printing ,

For students, research workers.

Price 3 euro

ISBN 978-966-8736-05-6

© Authors , 2018

© SCIENCE AND EDUCATION LTD, 2018

LAW

History of state and law

Тыныштық А. –Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, экономика және құқық факультеті, құқықтану мамандығы ІУ-курс студенті

Исибаева Е.И. –доцент, т.ғ.к. Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, экономика және құқық факультеті, құқықтану мамандығы.

ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРТІП ПЕН ЗАҢДЫЛЫҚ

Мемлекет әртүрлі экономикалық, саяси, идеологиялық, ұйымдастық, құқықтық әдістері мен тәсілдері арқылы басқарылады. Осының ішінде заңдылық пен құқықтық тәртіп негізгі орынды алады, олсыз қоғам өмірі мен азаматтардың дұрыс өмір сүруі қамтамасыз етілмейді. Заңдылық адамдарды басқарудың ең ежелгі және өркениетті тәсілі [1,137-б]. Қазір ол барлық демократиялық елдерде, әлемдік қоғамдастықта жалпы қабылданған. Ертеден бері келе жатқан заңгер ғалымдар және бүтіндей қоғамның назарына заң ғылымы мен тәжірибесінің көптеген мәселелерінің ішінде құқықтық тәртіп пен заңдылық мәселесі ерекше орын алады. Қоғам, мемлекет, азаматтардың қажеттіліктері мен мүдделері қоғам өмірінің негізгі тұстарында тұрақтылық пен реттілікті талап етіп тұр. ҚР –ның қазіргі кездегі дамуында нақты және қатаң қоғамдық құқықтық тәртіп одан әрі ілгерілеудің жалғыз жолы болып тұр. Құқықтық мемлекет құру және оның өркениетті демократиялық дамуы онсыз мүмкін емес. Ресми тұлғалар мен баспасөздің баяндамаларында «Приоритет-құқықтық тәртіп» деп белгіленеді, ал ол үшін билік, нормашығармашылықта және мемлекеттік өмірдің басқа салаларында тәртіп қажет, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының, мүдделерінің нақтылығы және барлық субъектілердің өзіне жүктелген міндеттердің орындалуы, өзінің жүріс-тұрысы үшін жауапкершілікті жүзеге асыру, бұл демократиялық қоғамға сәйкес болып, тек осындай жағдайда ғана жүзеге асады. «Құқықтық тәртіп азаматтық қоғамның құқықтық негізін құрады. Оған оның барлық салалары негізделеді: әлеуметтік-мәдени, экономикалық және

саяси. Сәйкесінше ол барлық мемлекеттік нақтылықтың құқықтық негізі болады» дей келе құқықтық тәртіп пен заңдылықтың өзектілігі айқындалады [2,48-б]. Адамдар өмірінің маңызды жақтарының тұрақтылығы, тепе-теңділігі және өлшемділігі, кепілдігі және реттілігінің жағдайы құқықтық тәртіп пен заңдылықты зерттеудің өзектілігі болып тұр. Құқықтық тәртіп пен заңдылыққа деген көзқарастардың өзгеруімен және оның қалыптасуы мен қамтамасыз етілуімен сипатталады. Құқық әлеуметтік құбылыс ретінде адамдардың қанағаттанарлық немесе қанағаттанарлықсыз қатынастарын көрсетеді [3,8-б]. Адамдар кез-келген қоғамдық қатынастарда құқықтық ойлау және түсініктері алуан түрлі болса, соған қарай құқықтық реттеу де әр түрлі үлгіде болады. Егер адамдар өткен құқыққа, қазіргі кездегі құқыққа және болашақтағы құқыққа деген көзқарастарын білдірсе, онда бұл қатынастар рациональды, ойға қонымды эмоцияға толы деңгейге көтеріледі. Қазақстан Республикасының Конституциясының 12 бабының 5 тармақшасында айтылып кеткендей қоғамдық имандылыққа нұсқан келмеуде құқықтық тәрбие маңыздылығына көңіл бөлуімізді талап етеді. Біздің зерттеуіміздің объектісі қоғамдағы тәрбиені реттеп отыратын қоғамдық қатынастар болып табылады. Негізгі мақсат құқықтық тәрбиенің ұғымы мен ерекше белгілерін түсіндіру болып табылады. Құқықтың тәрбие беру баланың жеке тұлғасын қалыптастырып, ел болашағы жастарымыздың бойына жоғары идеялық пен қоғамдық меншікке қатынасты көзқарасты дарытудың асыл міндеттерін атқарады. Қазақстандықтар үшін «Қазақстан -2050» Стратегиялық бағдарламасы алға қойған мақсатқа жетуде жоспарлы айқын жолды көрсетуші бағыттама болып отыр. Кешегі Елбасының 2014 жылғы халыққа жолдауы да осы бағыттама бойынша атқарар жұмыстардың тұжырымдамасы және тәжірибеде жүзеге асыруда халқымызды болашаққа апарар жолдың айқын бағыты. Елбасшысы жолдауында:... Мен қоғамда «Қазақ елінің ұлттық идеясы қандай болуы керек?» деген сауал жиі талқыға түсетінін көріп жүрмін. Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы-деп нақтылап бекіткен болатын. Мемлекет тарапынан құқықтық сауаттылықпен күрес және құқықтық тәрбие беруге көп көңіл бөлінеді, алайда бұл тұрғыдағы мәселені толық түрде шеше алды деп айта алмаймыз. Азаматтардың құқықтық білім алуда және құқықтық тәрбиені меңгеруіндегі мәселенің қалыс қалуының бір қыры ол құқықтық ой-өрістің кең таралуына қажетті тәжірибелік

механизмнің болмауын айтуға болады. Құқықтық тәрбие – бұл бір ұрпақтың өсіп келе жатқан болашақ ұрпаққа құқықтық мәдениет пен қоғамдағы шиеленісті шешу құқықтық әдістері мен идеяларын жеткізу болып табылады. Құқықтық тәрбие туралы ұғымды сөздің кең және тар мағынасында түсіндіруге болады. Құқықтық тәрбие адам өміріне тұлғалық құқықтық сананы сіңіре отырып мақсатқа бағытталған және ұйымдастырылған, жүйелі сана – сезімін қалыптастырады. Тәрбие сынағы өтіп, азаматтардың құқықтың мәдениетін жүйеге келтіреді. Құқықтық тәрбиені дұрыс ұйымдастыру үшін, ең алдымен, құқықтың тәрбиенің не екенін түсінген абзал. Айта кету керек, «құқықтық тәрбие» деген ұғымның ортақ термині жоқ. Біреулер құқықтық тәрбие деп құқықтық білімді түсінеді және бұл білімді оқытуды қажет деп қалыптастырады. Басқалар құқықтық тәрбие – құқыққа, заңға деген құрмет, сонымен қатар құқықтық нормаларды орындаудағы дағды деп түсінеді. Үшіншілер құқықтық тәрбиеде тәрбиешінің мақсатқа бағытталған іс – әрекетін болашақ ұрпақтың бойында белгілі бір көзқарасты, қажеттіліктер мен қызығушылықтарды, құнды бағдарлаулар мен тәртіптің қондырысын қалыптастырады. Сонда да құқықтық тәрбиені мазмұны құқықтық ағартушылық болатын тиімді және жан- жақты процесс ретінде қарастырған жөн. Бірақ, тәрбиешінің құқық, заң, құқықтық іс- әрекет жөніндегі білімін байыту ғана емес, сонымен қатар құқықтық нормаларға сай адамның өзі-өзі жетілдіруге арналған, тәрбиеленеуші тұлғаның сана- сезіміне әсер ету. Құқықтық тәрбиенің маңызды құрамды бөлігі – құқыққа, заңға деген сый-құрметті қалыптастыруды, оның құндылығын және сөзсіз орындалуының қажеттілігін түсіндіреді. Құқықтық тәрбиенің бұл жағының құқықтық мемлекетті қалыптастыру мақсатындағы өзектілігі құқыққа деген сый- құрметтік қарым-қатынас әр адамның бойындағы құнды қондырғысы болуында. Сухомлинский жазғандай: «Тәрбие тек жас жүректерді жалынды сезімдер жаулаған кезде ғана адамның тудырған жаратылысына айналады». «Отаншылдық» – қоғамның және мемлекеттің барлық өмірдің саласындағы ең бір маңызды, құнды дүниесі, ол тұлғаның рухани жетістігі болып табылады, оның ең жоғарғы даму деңгейін және елі үшін белсенді іс-әрекетін іспен көрсетуде байқалады. Сөздің кең мағынасында құқықтық тәрбиенің әсерінен гөрі адамға қоршаған ортаның тәрбиесі көбірек сол арқылы құқықтық қызмет атқарушы мемлекеттік органдар, лауазым иелері адамдарға құқықтық тәрбие беруге ұмтылмағанымен өзіндік әсері болады десек, сөздің тар мағынасында барлық

қоғамды тұтастай ала отырып адамдардың құқықтық мәдениетін жоғарылатуға тікелей бағытталуын көрсетеді. Құқықтық тәрбие құқықтық білім берумен өте тығыз байланыста, яғни тәрбие білімсіз болмайды, ал білім беру міндетті түрде тәрбиелеуге әсерін тиімді етеді. Бұл жерде әсер ету шеңберін бірнеше айырмашылықтар арқылы айта кеткен жөн, онда тәрбие- адамдардың эмоциональдық-еркін, ой-өрісін, дүниетанымдық және бағалайалышылығын көрсетсе, ал білім беру- адамға ақпараттық-танымдық мақсатта әсерін береді. Бұл құқықтық тәрбиенің қоғамдық санамен байланысын білдіреді. Құқықтық тәрбие дегеніміз мемлекеттік орган және қоғамдылықтың азаматтар мен лауазымды адамдардың құқықтық сана мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруды мақсат тұта отырып, бағыттаған қызметі. Құқықтық тәрбие – күрделі үрдіс, келесі құрамдас бөліктерден тұрады:

тәрбие субъектілері (мемлекеттік органдар, мемлекеттік қызметкерлер, саясаткерлер, оқытушылар, журналистілер және т.б.);

тәрбие объектілері (азаматтар, еңбек ұжымдары, әлеуметтік топтар және т.б.);

тәрбие мазмұны (адамдардың заңды және саяси құндылықтарға, идеяларға, қағидаларға, ақпараттарға, тәжірибеге және т.б. қатынасының көрінісі);

тәрбие әдістері (сендіру, марапаттау, жазалау және тәрбие объектілеріне әсер ететін басқа да психолого-педагогикалық тәсілдер);

тәрбие үлгілері (формалары).

құқықтық білім беру (мектепте, арнайы орта және жоғары оқу орындарында құқықтық білімді меңгеру);

құқықтық үгіттеу (тұрғындар арасында теледидар, радио, басқа да бұқаралық ақпарат құралдары арқылы құқықтық идеялар мен құқықтық талаптарды таратуды көздейді);

заңды тәжірибе (алдымен құқыққолдану қызметі үрдісіне азаматтардың қатысуы арқылы заңды ақпараттар мен білімдерді таратуға ықпал етеді);

өзіндік тәрбиелеу (құқықтық құбылыстарды өзі талдаумен, өзіндік оқумен, жеке дағдысымен байланысты);

Құқықтық тәрбиені азаматтардың құқықтық ақпаратына ғана әкеп тіреуге болмайды. Бұл Конституция ережелері және қолданыстағы негізгі заңдар, адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қатысты өте терең үрдіс.

Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті – құқықты білу және түсіну, сонымен қоса, әрекеттің оларға сәйкес келуі. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықтық санамен тығыз байланыста, соған әкеп тірейді. Бірақ ол құқықтық санаға қарағанда кең, немесе өзіне оның психологиялық және идеологиялық элементтерін ғана емес, заңды мәні бар мінез-құлықтарды да қамтиды[5]. Н.Ә.Назарбаев "Қазақстан - 2050" стратегиялық бағдарламасында Отан қорғау мен оның қауіпсіздігіне ерекше мән бергені мәлім. Қарулы күштерінің бір тармағы ретінде ішкі әскердің де іргетасы қаланды. Ішкі әскер барлық қазақстандықтардың, қарапайым азаматтардың мүддесін қорғаушы - құқықтың тәртіп әскері [4,14-б]. Бұл мектеп, отбасы және қоғам жұртшылығының құқықтық тәрбие жұмысын жүргізудегі басты бағытының бірі –білім алушылар арасында заң тәртібін бұзушылықтың алдын алу шараларын жүргізуге кең жол ашып отыр. Мемлекетіміз жастарға құқықтың тәрбие беру ісіне үнемі маңыз беріп келеді. Қазақстан заңдарына терең құрмет сезімін қалыптастыру, оларды сөзсіз сақтау және орындау -ұзақ уақыт тәрбие жұмысын жүргізудің жемісі. Көбіне құқықтық сананың төмендегі, материалдық және рухани игіліктердің не екенін жөнді түсінбеушілік қоғамға жат қылықтарды туғызады. Құқықтық қоғам демократиялық принциптерге сүйене отырып, әр адамның шығармашылық күштерін, ниетін, ойын, сезімі, ұмтылысын толық және еркін жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Демократияны жетілдіру мемлекеттік және қоғамдық өмірдің құқықтық негізін бекітуге тікелей тәуелді. Мемлекет және қоғам өмірінің құқықтық негізін бекіту процесі төмендегідей маңызды шараларды жүзеге асыруды қажет етеді.

- заңдылықтарды үздіксіз жетілдіру;
- заңның орындалуын бекіту;
- қоғамдық тәртіп орнатуға әрбір азаматтың қатынасуы;

Бұдан заңдылық пен құқықтық тәртіптің бекітілуіне қамқорлық тікелей мемлекет мойнында болу қажеттігі шығады. Адамның жалпы мәдениеті мен оның құқықтық мәдениетінің арасында тығыз байланыс бар. Сондықтан да құқықтық тәрбиені адамгершілік тәрбиесі теориясының құрамды бөлігі ретінде қарастырамыз. Қоғамдық қайта құру кезеңінде құқықтың мәдениетті

қалыптастыру барысындағы кемшіліктерді жеңу орын алады. Құқық қоғам мен қоғамның өрбір мүшесінің бүкіл өмірін қамтып жатады. Құқықтық мәдениеті төмен дамыған адам тек заңның өрескел бұзылған жағдайында ғана оған зейін аударады да, құқықтық талаптарды мойындамаған көп жағдайларды байқамайды. Заңды білмеу-құқықтық мәдениеттің елеулі кемшілігі [5, 6-б]. Заңды білмеу, оны бұзу жауапкершіліктен құтқармайды. Бұл жерде білім алушы заң және құқықтық мәдениет ұғымын шатастырмау керек. Құқықтық мәдениет білім алушыдан жан-жақты құқықтық білімдерді талап етеді. Адамның құқықтық мәдениеті-күрделі психологиялық құбылыс. Бұл құбылыс қоғамның, мемлекеттің көптеген маңызды салаларында көрінеді. Ең бастысы адамгершілікті адам тұлғасының сапалық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал жасайтын тәрбие құралдарының бірі - орынды тәртіп және мінез-құлық тәрбиесінің жоғары деңгейінде болуы. Сонымен адамның құқықтық мәдениеті дегеніміз - орынды тәртіп пен мінез-құлық, жан-жақты құқықтың білімдерімен заңды құрметтеу, құқықты қорғау іс-әрекетінің терең бірлігі. Саналы тәртіп пен мінез-құлықтарды құқықтың мәдениеттің іргетасы деп қарасақ, ол көркемөнер мәдениетімен қатынастар, сезімдер деңгейінде тікелей байланысады. Сезімдер әлемі эстетикалық қатынастарда негізгі рөл ойнайды. Әдебиет пен өнер бізге көркем бейнелерімен әсер етеді, оларды сезім арқылы қабылдаймыз. Өнердің көмегімен, әсіресе, әдебиет арқылы әлемді, қоғамдық қатынастарды танимыз. Құқықтың мәдениеттің осы екі деңгейіне көтерілген, яғни құқықтың білімді меңгерген, заңды құрметтейтін адам заңға қайшы келетін әрекеттерден аулақ болады. Тек қана заңға сәйкес жүру дағдысы пайда болады. Мұны заңға мойынсұнушылық дейді. Бұл деңгейлік сатыда ішкі қозғаушы күш — адамның ұяты, ар-ожданы. Ұят, ар-ождан және сенімдер адамның мәдениеті тек қана заңға мойынсұну емес, заңды қорғау үшін тұрақты белсенді әрекетке қатысуға дайын тұру. Құқықты құрметтеу, әділдікті, борышты, жауапкершілікті, заңдылықты, сезіну - адам тұлғасының жоғарыдан көрінуі. Жастарға құқықтық тәрбие беру - ол жастардың қоғамдық, саяси және мәдени жағынан өсіп-жетілуін, олардың санасында жоғары адамгершілік қағидаларының орнығуын, әлеуметтік белсенділігінің артуын және рухани жағынан бай, жан-жақты қалыптасуын көздейді [6,34-б]. Құқықтық тәрбие жалпыға бірдей заңдылықты белгілі мақсатпен және принциппен жүргізуді көздейді. Оның заңдылықтары мен мәнін

ұғыну үшін тек теорияға көңіл бөліп қана қоймай, оның саяси, еңбек, адамгершілік тәрбиемен бірлесе жүргізілуі қажеттіліктерін ескеру керек.

Құқықтық тәрбиенің негізгі мақсаты – жеке тұлғаның қалыптасуына, оның жан-жақты толыққанды дамуын қамтамасыз ету. Бұл міндеттер оң шешімін табу үшін жеке адамның дамуы қалай өтетінін және қалыптасуына қандай жағдайлар ықпал ететінін білу қажет. Құқықтық білімнің жастардың санасын қалыптастырудағы орны ерекше. Сондықтан да олар құқықтық ақпараттармен қамтамасыз етіліп отырылуы қажет. Осыдан келіп заңдылықты сезіну құқықтық мәдениеттің құрамы екендігін түсіну қиын емес. Қазіргі кезеңде қоғамның бірте-бірте демократиялық дамуы жалпы білім беретін орта мектептерде, колледждерде, жоғары оқу орындарында да оқытушылар қауымынан құқықтық тәрбиені зор шеберлікпен, шығармашылықпен іске асыруды талап етеді. Құқықтың тәрбиені заман талаптарына сай жүргізу үшін ең алдымен сынып жетекшілерінің және мектептердің озық тәжірибесін терең зерттеп, нәтижесін оқу және тәрбие жұмыстарында ұтымды, жинақты етіп пайдаланып, оңтайлы формалар, әдістер мен тәсілдерді іздестіру қажет. Қорыта келгенде құқықтық тәрбие-бұл әлемдік және ұлттық құқықтық мәдениеттің құндылығын көрсететін құқықтық идеяларды қалыптастыруға бағытталған қағидалар мен нормалардың жүйесі. Құқықтық тәрбиенің мақсаты жоғарғы құқықтық мәдениет ретінде қарастырылатын жеке тұлғаның бойында әлеуметтік міндеттермен нақтылана түсетін, қажетті құқықтық тәртіп пен құқықтық сана және құқықтық білім арқылы қамтамасыз етілген сапалы тұрақтанған қасиеттер мен әдетке айналатын тәртіпті жетілдіру болып табылады. Мемлекет заңдарына деген жоғары жауапкершілік пен құрметті қалыптастыру да құқықтық тәрбиенің басты бағыттарының бір тармағы. Құқықтық тәрбие мен құқықтық жігерлі сана алдымен отбасынан басталады. Бүгінгі қоғамды дамыту үшін әрқайсысымыз құқықтық заңға құрметпен қарап, өз бойымызда құқықтық сана мен жігерді шыңдауымыз керектігін өмір көрсетіп отыр. Қылмыс түрлерін болдырмау, оның алдын алу үшін құқықтық насихатты күшейтіп, құқықтық тәрбиені одан әрі жетілдіру қажет. Құқықтық тәртіп азаматтық қоғамның құқықтық негізін құрады [7, 132-б]. Оған оның барлық салалары негізделеді: әлеуметтік-мәдени, экономикалық және саяси. Сәйкесінше ол барлық мемлекеттік нақтылықтың құқықтық негізі болады. Сондай-ақ, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуының негізі де осы құқықтық білім беру мен

құқықтық тәрбиенің механизмін ұтымды ұйымдастыру мен жүзеге асырудағы шеберліктен басталады. Ол өз кезегінде мемлекетіміздің ірге тасының беріктігі үшін өте маңызды болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Баймаханов М.Т Проблема этатизма и ориентация на преимущественное использование правовых ценностей// Правовая реформа в казахстане, 2008, №3,8б.
2. Өзбекұлы С.,Қопабаев Ө. Мемлекет және құқық теориясы – Алматы: Жеті жарғы 2014 ж.
3. Серебряков С.Л Цивилизованные основы формирования гражданского общества в России// социально – политический журнал, 2008, №2, 101 б.
4. Манов Г.Н. Правовое государство и глобальные проблемы современности// Гражданское общество и государство: предпосылки формирования. – М., 2010,12 – 17б.
5. Сырых В.Т Основы конституционного строя// Право и экономика, 2010, №9-10,6б.
6. Колбанова В.В Основные функций гражданского общества / Проблемы формирования гражданского общества.-М., 2009, 25 – 40 б.
7. Котов А.К суверенный Казахстан: гражданин, нация, народ – Алматы, 2008,137 с.

Баймурат А. –Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, экономика және құқық факультеті, құқықтану мамандығы ІУ-курс студенті

ЗАҢ АЛДЫНДАҒЫ ЖАУАПТЫЛЫҚ

Заң алдындағы жауаптылық тек құқық бұзушылық орын алған жағдайда ғана туындайды. Мемлекеттің құқық бұзушыны жауапқа тартуға хахысы бар, ал құқық бұзушы мемлекеттің мәжбүрлеу шарасын мойындауы тиіс. Жауапқа тартылушы тұлға, мемлекеттің мәжбүрлеу шарасы тек қана құқық бұзушылықтың бар екендігі анықталғанда және ол заңға сай келсе ғана мойынсұнуға құқылы. Жауапқа тартылушы адам, өзін заңсыз түрде жауапқа тартудан қорғауға етуге құқылы [1,21].

Заң алдындағы жауаптылық бірнеше түрге бөлінеді – қылмыстық, әкімшілік, азаматтық, тәртепсіздік және материалдық жауаптылық. Құқық бұзып, кінәлі болған субъектіге мемлекет өзінің мәжбүрлеу шараларын қолданады. Ол бойынша кінәлі субъектінің жеке өз басы мүліктік шектеуге ұшырайды немесе ұйымдық сипаттағы қысым мен шектеуге түседі.

Ал, құқық бұзушылық дегеніміз – құқықтық талаптарды бұзудағы немесе оларды орындамау барысындағы әрекет (әрекеттіліктер немесе әрекетсіздік).

Адамдардың қандай да әрекеттері (әрекеттіліктері немесе әрекетсіздік-

тері) қоғамға қауіп тудырған немесе туындататын болса, ондай әрекеттілік немесе әрекетсіздік құқық бұзушылық деп бағаланады.

Адамның әрекеті (әрекеттілігі немесе әрекетсіздігі) қоғамға қауіпті болмаса, онда мұндай әрекеттілік немесе әрекетсіздік құқық бұзушылық қатарына жатқызылмайды. Әрекеттің (әрекеттілік немесе әрекетсіздіктің) қоғамға қауіптілігі ұғымы екі сәттен тұрады, олар: зиянның болуы және қоғам тарапынан бағалануы. Құқық бұзушылық дегеніміз, адамның қоғамға, мемлекетке немесе жеке тұлғаға зиян келтіретін, соңы заң алдындағы жауаптылыққа апаратын құқыққа қайшы әрекеті немесе әрекетсіздігі.

Қазақ еліміз өз тізгінін өз қолына алғаннан бері нарықтық қатынастарға байланысты жаңадан көптеген заңдар қабылданып, іс жүзінде асырыл жатқаны баршамызға белгілі. Ал, адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары ең қымбат құндылықтар болып табылатындығы туралы идея ұзақ уақыттар бойы айтылып келеді және бекітілді. Бұл бүкіл дүниежүзілік құбылыс ретінде Қазақстанда орын алды. Адамның, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары туралы халықаралық -құқықтық актілердің екінші тобы Екінші Дүниежүзілік соғыстан кейін пайда болды. Адамдардың құқықтары мен бостандықтарын бекітудің жаңа кезеңінің басы- БҰҰ – ның Жарғысы. Бұл құжаттарда мемлекеттерді өзінің аумағындағы барлық адамдарды ешқандай кемсітусіз негізгі құқықтар және бостандықтармен қамтамасыз етуге міндеттеген . 1948 жылы БҰҰ – ның Бас Ассамблеясында «Адам құқықтарының жалпы Декларациясы» қабылданды . Бұл акті қазіргі кезге дейін дүниежүзіндегі барлық елдер үшін құқықтар мен бостандықтарды қамтамасыз ету ісіндегі бағдар болып табылады .

Қазақстан Республикасы Конституциясы адамдардың құқықтары туралы халықаралық құжаттардың негізгі идеялары мен ережелерін қабылдады және оларды мемлекеттің ерекшеліктерін ескере отырып бекітті. Заңды жауаптылық – құқық бұзушылыққа барған жағдайда оны жасаған адамның мемлекеттік мәжбүрлеу шараларына тартылуының қажеттілігі [2,246].Бұл құқық бұзушылық жасаған тұлғаларға заңмен көзделген мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын белгілі бір іс жүргізушілік тәртіпте қолдану. Шаралар мынадай сипатта болуы мүмкін: жеке сипаттағы шаралар, бас бостандығынан айыру, мүліктік сипаттағы шаралар айыппұл.

Заңды жауаптылық мағынасы мен мақсаты субъектілердің құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті сақтау мен қорғау болып табылады. Заңды жауаптылық міндеттері осыдан туындайды. Біріншіден, құқық бұзушылыққа кінәліні жазалау. Екіншіден құқықты қалпына келтіру және келтірілген зиянды өндіріп алу, ысырапты өтеу. Үшіншіден, құқықты санада заңды мінез-құлық мотивтерін қалыптастыру және заңдық жауапқа тартылушы субъектінің де, құқық қатынастарының басқа субъектілерінің де жаңадан құқық бұзушылық жасауының алдын алу.

Құқық бұзушылықтардың түрлеріне қарай заңдық жауапкершілік былай жіктеледі:

Қылмыстық тек қана қылмыс үшін және қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық атқару заңдарына сәйкес соттың үкімі бойынша ғана қолданылатын ең қатаң түрі;

әкімшілік яғни әкімшілік теріс қылық жасағаны үшін қызмет міндеттерін орындаумен байланысы жоқ түрі;

азаматтық шарттық міндеттемелерді бұзудан туындайтын түрі;

тәртіптік, тәртіптік билігі бар лауазымды адамдардың тәртіптік теріс қылық үшін қолданылатын түрі.

Тәртіптік жауапкершілік ішкі еңбек тәртібінің ережелеріне сәйкес, бағыныштылық тәртібімен кейбір салаларда қолданылатын тәртіптік жарғылар мен ережелерге сәйкес пайда болуы мүмкін.

материалдық, еңбек міндеттерін орындау кезінде ұйымға келтірген залал үшін болатын түрі.

Заңды жауаптылық әр түрінің өзіне тән мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары бар[3,32]. Оларды мемлекеттік мәжбүрлеудің басқа шараларымен шатастырмаған жөн, ал оларға: құқық бұзушыны жауапқа тартпай-ақ, бұзылған құқықты қалпына келтіру үшін қолданылатын қорғау шаралары; құқық бұзушылықты алдын алу мақсатында, яғни ол жасалғанға немесе аяқталғанға дейін нормальды түрде және демек, жаза ретінде емес, сақтық ретінде қолданылатын тыю шаралары туралы (тілхат, ұстау және т.б.) мәжбүрлеу жасағаны үшін кәмелетке толмаған алдын алу сипатындағы шаралар (карантин, дүлей зілзалалар немесе бұқаралық шаралар жағдайындағы жүріп-тұру еркіндігін шектеу.) қоғамға қауіпті әрекеттер жасағаны үшін кәмелетке толмағандарға тәрбиелік ықпал жасаудың мәжбүрлеу шаралары немесе медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары (ақыл есі кемістерге, алкогольдіктерге, нашакорларға, жезөкшелерге және айналасындағылар үшін ерекше қауіпті аурулар жұқтырғандарға.) Меншік иесінің оның мүлкін, оның құнын тең етіп өтеп, мемлекеттік мұқтаждар үшін мәжбүрлеп иеліктен айыру ретіндегі *реквизициялау* жатады.

Жоғарыда көрсетілген белгілердің жиынтық әрекеті қоғамда және мемлекетте құқықтың билік құратындығы, оның үстемдігі, приоритеті, басымдық жағдайы қабылданған дегенге алып келеді. Бұл жақсы да, өйткені құқық- адамзат өркениетінің көрнекті жетістігі, реттеудің жинақталған

әлеуметтік тәжірибесінің квинтэссенциясы, басқару және ықпал ету, әділеттіліктің жалпы адамзатқа тән құндылықтар мен мұраттарды, демократия мен тәртіпті жүзеге асырудың нысаны, мәдениеттің қажетті компоненті[4,32]. Құқықтық қоғам өміріндегі ролін және оның не үшін арналғанын терең түсініп, соған іс – қимыл жасайтын мемлекеттік құқықтық мемлекеттің қатарына жатқызуға болады. Заңды жауаптылық түрлерін оның жүзеге асырылу тәртібін, нысанымен шатастырмау керек. Заңды жауаптылық түрлі нысанда жүзеге асуы мүмкін. Мәселен, азаматтық құқықтық жауаптылық соттық, әкімшілік тәртіпте жүзеге асырылады. Ал жауаптылықтың кейбір түрлері, мәселен, қылмыстық тек соттық тәртіпте іске асады.

Мәжбүрлі қажеттілік жағдайда келтірілген зиян заңды деп танылады:

— Егер төнген қауіптен сол сәтте қорғайтын мүддеге зиян келтірмей бетін қайтаруға болмаса.

— Егер келтірілген зиян бетін қайтарған зияннан әлдеқайда кем болса (үлкен үйді, өрттен сақтап қалу үшін жанып жатқан төбесін қирату, жараланған адамды жедел емханаға жеткізу үшін біреудің көлігін рұқсатсызайдап кету т.с.с).

Әдетте жасалған құқық бұзушылыққа байланысты жауапкершіліктітағайындау барысында істелген әрекеттің түрі, ауырлығы, жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ескеріледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Т.Ағдарбеков. «Мемлекет және құқық теориясы». Алматы. «НАС» баспасы. 2003 жыл.-326 б.
2. В.Н. Хропанюк. Теория государства и права. Москва. Интерстиль, 2003 г. -377 с.
3. Е. Жалбуров. «Заң алдындағы жауаптылық және оның жіктелуінің кейбір мәселелері. «Тураби»№6-2007. 30-32 б.
4. С.А. Табанов. Құқық теориясы мен сот жүйесінің конституциялық негіздері. Алматы. «Айдана» 2001 жыл. -272 б.

Ахметов А.С.

*доктор Ph.D, ассоциированный профессор (доцент)
(ПГПУ, Республика Казахстан, г.Павлодар)*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Вопрос о формировании правовой культуры современного общества рассматривается в прямой связи с развитием общечеловеческой культуры. Общий уровень культуры любого общества, определяется материальными и духовными успехами и достижениями людей, результаты которых в совокупности определяют уровень прогресса в развитии государства. В этой динамике развития общего уровня культуры, важное значение имеет правовая культура, которая показывает насколько развита государственно-правовая организация жизни каждого индивида и общества в целом. Высокий показатель правовой культуры является одним из основных признаков правового государства и развитого гражданского общества. В нашем государстве ведется активная работа в области повышения уровня правовой культуры населения, искоренение правового нигилизма и борьбы с коррупционными проявлениями.

Правовая культура охватывает в настоящее время все сферы жизни общества. Она фиксирует уровень правовых знаний людей, критерии оценки поступков с точки зрения их противоправности, включает в себя систему правовых ценностей, убеждений, норм, традиций, а также правотворческую и правоприменительную деятельность. Продуктом правовой культуры являются, прежде всего, правовые документы, фиксирующие сложившиеся нормы права; организации, вырабатывающие и контролирующие исполнение правовых норм, а также учреждения, осуществляющие карательную функцию [1, с. 69].

В настоящее время существует масса проблем в процессе формирования правовой культуры. Это, в первую очередь правовая безграмотность населения, сложный процесс правотворчества, нередкое противоречие нормативно-правовых актов реальной действительности, а также не развитая идеология сильного правового государства и, как следствие, правовой нигилизм, отрицание нравственных принципов. Для разрешения этих и других проблем необходимо

целенаправленная политика государства на повышения уровня правовой культуры общества через процессы правотворчества, законодательного процесса, а также средств массовой информации, художественной литературы, кино и искусство. [2, с.243].

Изучение правовой культуры напрямую зависит от имеющихся научных исследований данного понятия. На сегодняшний день существует множество определений и подходов отечественных и зарубежных ученых, суть которых сводится к попытке раскрытия сущности и природы этого феномена.

Например, по мнению известного отечественного ученого-юриста Ибраевой А.С. «...правовая культура есть совокупность положительных явлений в правовой жизни общества, а также степень усвоения обществом правовых ценностей» [3, с. 7].

Мы согласны с мнением ученого, что работу с населением по повышению уровня правовой культуры необходимо начинать, прежде всего, на уровне местных исполнительных органов власти. Это будет носить действительно практический характер. Существующие государственные программы и концепции в основном разрабатываются на республиканском уровне, что говорит о необходимости создания активизации этой работы на местном уровне.

Интересна позиция российского ученого, Гуляихина В.В., который считает, что «...правовая культура является весьма сложным и изменчивым явлением общественной жизни человека. Определение учеными его сущностных свойств происходит в рамках конкретной методологии, в «прокрустово ложе» которой не укладываются все ее «живые» компоненты. Поэтому на современном уровне эволюции теории правовой культуры ученые занимают, как правило, прагматичную позицию и довольствуются «рабочей» дефиницией, используемой ими в рамках либо какого-то конкретного исследования, либо в контексте определенного методологического подхода» [4].

В дополнение вышеназванной дефиниции, стоит отметить тот факт, что правовая культура также представляет собой определенный уровень правовой психологии, содержание которой основывается на обыденных правовых представлениях и эмоциях по отношению к правовым явлениям и процессам в обществе и государстве. Кроме того в изучении правовой культуры важно учитывать ее исторический характер, прямую взаимосвязь с социальной структурой общества.

Правовая культура есть социально-психологическое явление, представляющее ценность только в социально-неоднородном противоречивом обществе, где правовая культура сможет выступать в качестве правовых регуляторов жизнеобеспечения этого социума. [5, с. 258].

Правовая культура обладает сложной внутренней структурой и при этом в своем содержании имеет множество социально-политических связей. Этот не удивительно, т.к. являясь частью общей культуры общества, правовая культура показывает все перемены и деформации, которым подвержена в целом общечеловеческая культура общества. Стоит отметить тот факт, что правовая культура не только сводится просто к знанию законов, норм права каждым человеком, а показывает насколько успешно может реализовать себя индивид в правовом поле, насколько развита у него гражданская ответственность и гражданский долг перед государством.

Например, отечественный ученый Абсаттаров Г.Р. считает, что «...во-первых, правовая культура казахстанского народа - это исходные определяющие идеи, требования, установки, составляющие нравственно-социальную основу зрелости казахстанского общества; во-вторых, основным требованием к правовой культуре Республики Казахстан выступает повышение качества и уровня социально-правовой жизни общества и личности» [6, с. 189].

Формирование правовой культуры напрямую зависит от уровня правового образования в стране. Качество высшего юридического образования выступает показателем развитости всей правовой системы и готовности общества реализовывать себя в правовом поле, участвовать во всех процессах, происходящих в стране.

Исследовав малую часть существующих подходов к определению природы и сущности правовой культуры, становится очевидным, что формирование правовой культуры и ее развитие возможно только при решении следующих задач:

Необходимо обеспечить в основополагающих началах и принципах правовой системы государства необходимую ориентацию. Это означает деление принципов правовой системы на: отраслевые, межотраслевые, конституционные. Знание этих принципов позволяет индивиду понимать сущность и содержание права, формировать собственные правовые знания и убеждения.

Для расширения объема и повышения уровня правового поведения адресатов права необходимо создать определенную базу. Это нужно сделать для формирования социальной зрелости граждан и юридической грамотности, что

будет характеризовать их правовое поведение. А это в свою очередь будет предпосылкой для нормального функционирования государства с высоким уровнем правовой культуры.

Важное значение имеет подготовка высококвалифицированных юридических кадров, т.к. они являются «лицом» правовой системы, их деятельность напрямую связана с реализацией государственной правовой политики;

Высшее профессиональное образование должно отвечать международным стандартам. Образовательные программы юридических специальностей должны включать учебные курсы, изучение которых будет формировать профессиональные компетенции у выпускников юридических специальностей;

Научные исследования не должны ограничиваться теоретическими результатами. Важна их практическая реализация. Существующие научные достижения в области изучения и анализа правовой культуры необходимо использовать при разработке государственных программ, концепций и т.д.;

Необходимо обеспечить непосредственным носителям прав и обязанностей, условий борьбы за свои законные интересы. Это означает создание условий для исключения правовой пассивности, воспитание чувства законности и справедливости у каждого гражданина.

Необходимо проводить постоянную работу по профилактике правонарушений. Здесь важно вести борьбу с правовым нигилизмом, слабой информированности населения о существующих законах, вести постоянную работу над совершенствованием законодательства.

Необходимо проводить политику правовой активизации населения. Стабильность правопорядка в обществе напрямую зависит от активности и действенности каждого индивида с нарушениями законности.

Решение поставленных задач в области повышения правовой культуры основывается на разработке основных направлений повышения правовой культуры. Мы предлагаем следующие направления:

- 1) анализ и исследование таких понятий как «право» и «законность»;
- 2) постоянное совершенствование нормативно-правовой базы в области правовой политики;
- 3) развитие уровня правовой деятельности;

4) разработка и освоение достижений научных исследований в заданной области;

5) анализ, переработка и систематизация полученных результатов, определение новых целей и задач.

Таким образом, можно утверждать, что повысить уровень правовой культуры невозможно без комплексных мер со стороны государства, без создания условий при которых общество сможет реализовать свои права и свободы. Каждый индивид и общество в целом должны осознавать необходимость участвовать в социально-экономической, политической жизни государства, вносить вклад в развитие государства.

Литература

1. Афасижев Т.И., Зубова Я.В. Правовое образование и правовая культура: вопросы взаимодействия // Вестник Адыгейского государственного университета. - 2006. - №2. - С. 68-71.
2. Попов Д.Е. Правовое воспитание как средство формирования правовой культуры // Аналитика культурологии. - 2010. - №3. - С. 242-245.
3. Ибраева А.С., Оразалиева А.М., Дюсебалиева С.С. Роль правовой культуры в развитии местного самоуправления: опыт Республики Казахстан и Польши // Вестник КазНУ. Серия юридическая. - 2015. - №2(74). - С. 5-10.
4. Гуляихин В.В. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://e-notabene.ru> - Загл. с экрана.
5. Галстян И.Ш., Лаута О.Н. К вопросу о правовой культуре молодежи // Ленинградский юридический журнал. - 2015. - №1 (39). - С. 257-264.
6. Абсаттаров Г.Р. Правовая культура: характеристики и специфика (на примере современного Казахстана) // Вестник РУДН, серия «Социология» - 2014. - №2. - С. 181-189.

The constitutional law

Шукенова Ж.С.

*Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің,
«Құқықтану»
кафедрасының аға оқытушысы, заңтану магистрі*

Жумашева А.

*Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің «Филология,
тарих және құқық» факультетінің 1 курс студенті*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

Конституцияның мәні ретінде кең тараған трактовка – оның қоғамдық шарт ретінде танылуы. Ол бойынша қоғамның барлық мүшелері конституцияда орын алған шартқа қол қояды, онда осы қоғам қандай негіздерде құрылтайланатындығы, қандай ережелерге сүйеніп өмір сүретіндігі ашылады. Осы концепцияға (тұжырымға) сәйкес конституция – халықтың егемендігінің нысаны әрі оның біртұтас еркінің көрсетілуі болып табылады.

Демократиялық мемлекетте конституциялық құрлыстың түсінігіне адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, мемлекеттің конституцияға сәйкес әрекет ету тәртібі жатқызылады.

Конституция – бұл күрделі құқықтық акті. Оның жүйесіне түрлі құқықтық актілер топтастырылған. Конституция – бұл декларативтік және нормативтік қағидалардың ғана жиынтығы емес, ол құқықтық қарым-қатынастың басты ережесі, олар құқықтық тәртіпті үздіксіз қалыптастыру және дамыту процесінде ұдайы қолданылуы және нақтылануы тиіс.

Қазақстан Республикасының Конституциясы - (constitutio – құрылғы, жарғы заң) – Қазақстан халқының егемендік құқығына сай 1995 жылғы 30 тамызда өткен республикалық референдумда қабылданып, оның нәтижесі ресми жарияланған осы жылдың 5 қыркүйегінен бастап күшіне енген Қазақстан мемлекетінің Ата Заңы. Оның жоғары заңдық күші бар және еліміздегі барлық іс-қимыл мен қалыптасушы жүйелердің нормативті базасы болып табылады, әрі Республиканың бүкіл аумағында тікелей қолданылады. Бейнелей айтсақ, бұл Конституция -мемлекетке

қоғамның құқықтық сенімі және халықтың берген төлқұжаты деуге болады. Қазақстан Республикасының Конституциясы республикалық құрылыстың негізін, мемлекеттік билік жүйесін және Қазақстан мемлекеті мен оның азаматының қатынасын белгілейді. Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары Адам және оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын деп сол үшін қызмет етуі тиістігін атап көрсетеді (1-баптың 1-тармағы) [1].

Демократиялық мемлекетті бекіту, мемлекеттік басқарудың демократиялық қағидалары конституциялық құрылыс негіздерінде орын алған, яғни мемлекеттік басқару істеріне халық тікелей немесе өздерінің өкілдері арқылы қатысады (бұл норма Қазақстан Республикасы Конституциясының 3 - ші бабының 2-ші тармағында бекітілген). Қазақстан азаматтары Қазақстан Республикасының Президентін, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттардың депутаттарын сайлауға тікелей қатыса алады, мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін республикалық референдумда (мысалы, конституцияны қабылдау) дауыс беру арқылы шеше алады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік құрылымындағы соңғы жиырма үш жылда болып өткен сапалы өзгерістер оларға жаңаша ғылыми көзқарас тұрғысында баға беруді қажет етеді. Кез келген мемлекет үшін Негізгі Заңның маңызы зор. Ал, мемлекеттік тәуелсіздігін жариялап, дербес, зайырлы жаңа қоғамдық құрылыстың негізін қалай бастаған жас Қазақстан мемлекеті үшін Негізгі Заңның қай бағытта, қандай мазмұнда жазылып, іске асырылуы тіпті де аса қажеттілік екені белгілі. Осындай қажеттіліктерді игеру мақсатында қолданыстағы Негізгі Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы конституциялық реформаның жүзеге асырылып келе жатқаны белгілі.

Оған дәлел: 1998 жыл 7 қазандағы өзгертулер мен толықтырулар 19 бапқа жасалды, онда алғаш рет Парламенттің төменгі палатасы 67 ден 77 ге көбейтілді, 10 депутат партиялық тізіммен сайланды, Президенттің өкілеттілігі 5 жылдан 7 жылға созылды.

2007 жыл 21 мамырдағы өзгерістер мен толықтырулар, онда Конституцияның 56 бабына өзгерістер жасалды (алғаш рет ҚР Ассамблясы құрылды, ҚР Асамблясы Мәжілістің төменгі палатасына 9 депутат сайланды,

Президенттің өкілеттілігі 7 жылдан 5 жылға қысқартылды, Мәжіліс депутаттардың саны 77 ден 107 депутатқа көбейтілді).

2011 жыл 2 ақпандағы өзгертулер мен толықтырулар тек 1 бапқа ғана болды. (40 баптың 3 тармағына толықтырулар жасалды, Яғни Президенттің өкілеттігіне кезектен тыс сайлау қосылды).

2017 жылғы 10 наурыздағы Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар, онда 25 бапқа жасалды. Мемлекеттік биліктің тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлінді.

Қорыта келе, Қазақстан Республикасындағы конституциялық реформаның жүргізілу мен дамуын 6 кезеңге бөліп қарастыру қажет деп ұйғардық.

1-кезең (1990-1993 жж.) - Республиканың тәуелсіздік алуына байланысты – қайта құрудан тәуелсіз мемлекет құру жолы, яғни реформаның дайындық сатысы.

2-кезең (1993-1995 жж.) - 1993 жылғы Конституцияның қабылдануы.

3-кезең (1995 - 1998 жж.) Қазақстанның қазіргі даму бағдарын құру процесінің басталуы және 1995 жылғы Конституцияның қабылдануы.

4-кезең (1998-2007 жж.) сот саласын демократиялық жетілдіру - Конституцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 1998 жылғы 7-қазандағы Заңның қабылдануы.

5-кезең 2007-2011 жылдардан басталған президенттік-парламенттік республика құру бағдарына өту кезеңі мен Қазақстан Республикасы Президентін тұңғыш рет кезектен тыс сайлау туралы және қазіргі кезеңге дейінгі аралықтар болып табылады.

6-кезең 2017 жылғы 10 наурыздағы Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар мемлекеттік-құқықтық дамуындағы маңызды қадам болды, яғни мемлекеттік биліктің тармақтары арасында өкілеттіктерді қайта бөлу мәселері.

Әрине, заң ең алдымен қоғамдағы әлеуметтік қатынастарды реттеуші механизм ретінде пайда болып, қоғамдық тұрақтылықты сақтаушы міндетін атқарады. Әсіресе, қоғамдық қатынастарды демократияландыру арқылы құқықтық мемлекет құруға бет алған Қазақстан халқы үшін заңның маңызы күннен күнге арта бермек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995ж. 30 тамыз, өзгертулер мен толықтырулармен бірге 7 қазан 1998 жылғы, 21 мамыр 2007 жыл, 2011 жыл 2 ақпандағы ҚР Конституциясы 30.08.95ж 10.03.2017ж №254.
2. Интернет ресурс http://www.inform.kz/kz/konstituciyanyn-manimen-manyzy_a2785605
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1993ж. 28 қаңтар
4. 25 қазан 1990 жылғы "Қазақ ССР-нің мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясы".
5. 16 желтоқсан 1991 жылғы "Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы" конституциялық заңы
6. 10 желтоқсан 1991 жылғы "Қазақ ССР-нің атауы өзгеруі туралы" заңы.

Шукенова Ж.С.

*Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің,
«Құқықтану»
кафедрасының аға оқытушысы, заңтану магистрі*

Данилова Д.Б.

*Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің «Филология,
тарих және құқық» факультетінің 1 курс студенті*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ

Жыл басында Елбасының халыққа жолдаған «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында «Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс» – деген болатын. Әрбір елдің өткен тарихы, жүріп өткен жолы бар. Қазақстан Тәуелсіздік алғанға дейін қилы кезеңдерден өтті. Осыған дейінгі тарихқа көз жүгіртсек қазақ халқының тарихы үш мың жылдық тұңғыықтан бастау алады. Олай болса, біздің даламызда қалыптасқан заңдық қатынас мәселелелерінің де тамыры тереңде.

Осы уақытқа дейінгі қазақ халқының дәстүрлі әдеп – ғұрып нормалары «Қасым ханның қасқа жолы», Есім ханның ескі жолы сияқты заң жүйесінің жетілдіруінен Тәуке ханның «Жеті жарғысы» қазақ халқының бір жүйеге келіп белгілі бір мемлекеттіктің орнауының жемісі еді.

Жеті жарғыға сүйенген қазақ билері ел ішіндегі дау-жанжалдар мен саяси маңызы бар мәселелерді де тиімді шеше алды. Сондықтан болар, бұл заң ХХ ғасырдың басына дейін қолданылып келді.

Ал, ХХ ғасырдың басында саяси аренаға Алаш зиялылары келді. Олардың тәуелсіздікке деген талпынысы түрлі бастамаларға толы болды. Ел басына түскен қараңғылықтан қазақты алып шығуға деген ұмтылыс нәтижесінде қазақтың бірнеше ұрпағы ұмтылған азаттыққа қол жеткізді.

Қазіргі күні еліміздің өз Ата Заңы, Конституциясы, елтаңбасы мен өз шекарасы белгіленді. Өзге елдермен қабырғасы кең, терезесі тең елдер қатарына қосылдық. Бағыт-бағдарымыз айқын.

1991 жылғы 16 желтоқсан күні ҚР-ның «Мемлекеттік тәуелсіздік туралы» Конституциялық заңы қабылданды. Аталған конституциялық заңда алғаш тәуелсіздік жария етілді, сондай-ақ тәуелсіз мемлекетке сай территориялық оқшаулығы, бірыңғай азаматтық, өзіндік мемлекеттік органдар жүйесі, өзіндік экономикалық жүйе, қарулы күштері сынды элементтер бекітілді. Осылайша Қазақстан әлемдік қауымдастыққа өз алдына мемлекет ретінде енді. Бұдан кейін Конституциялық даму 1993 жылғы 28 қаңтарда жаңа Конституцияны қабылдаудан басталды. Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясы бірқатар жаңа ережелерді де қамтыды. Мысалға алатын болсақ, бұл Конституцияда «зайырлы» және «унитарлы» ұғымдары қолданылды. Мемлекеттің зайырлы сипатта болуы діни бірлестіктердің мемлекеттен ажыратылғандығын білдірді. Діни ұйымдардың саяси мақсат міндеттерді көздеуіне тиым салынып, мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың олардың әрекетіне заңсыз түрде араласуына жол берілмеді. Қазақстан Республикасы мемлекеттік құрылым формасына қарай унитарлық мемлекет деп жарияланды, яғни мемлекет территориясында саяси, мәдени және т.б. автономияның құрылуына жол берілмеді.

Құқықтық жүйедегі барлық заңдар осы Конституцияға сәйкес қабылданбаса, бұл сәйкессіздік қоғамның дамуына кедергі келтіретіндігі анық. Құжатта кеткен кемшіліктер Алғашқы Конституцияны қолдана бастағаннан-ақ көзге түсті. Онда ескі қоғамның ережелері орын алып, олар кеңестік демократиялық қағидаларға негізделгендіктен, біздің жаңа қоғамымыздың өмір талабына жауап бере алмады. Алғашқы Конституцияда адамның құқықтары, бостандықтары, оларды жүзеге асыру қағидалары, атқару билігін жүзеге асыру нысандары, басқару саласындағы демократиялық институттардың қызметі жете көрсетілмеген болып шықты.

1990 жылғы 25 қазанда қабылданған Қазақстан Республикасының Егемендігі туралы Декларацияда айтылған биліктің үш саласы: басқару, сот билігі, заң шығару биліктерінің атқаратын рөлдері бұл Конституцияда нақтыланбай қалды. Осылайша, 1993 жылғы Конституция өмір талабына сай

келмегендіктен, Президент Нұрсұлтан Назарбаев жаңа Конституция қабылдау керектігі жөнінде ұсыныс жасады.

Еліміздің конституциялық дамуының төртінші кезеңі 1995 жылғы қазіргі уақыттағы қолданыстағы Конституцияның қабылдауымен басталды. Бұл Конституция КСРО-ның және Қазақ КСР-нің конституцияларына сілтемесіз жасалғандығын айта кету керек. Тек мұнда Конституцияның күшіне енген сәтте күшін жоймаған заңдар оған қарама-қайшы келмеген бөлігінде қолданылады делінген еді. Ал оны Конституцияға сәйкестендіру заң шығарушы органның міндеті болып қала берді. 1995 жылғы Конституция бойынша елімізде Президенттік басқару жүйесі енгізілді. Енді Президент билік тармақтарының қатарына кірмейтін болды. Екі палаталы Парламент бекітілді. Конституциялық сот Конституциялық Кеңеске өзгертілді.

98 баптың 55-і елеулі өзгерістерге ұшырап, бұрын болмаған жаңа бөлімдер, баптар пайда болды. Яғни, барша қазақстандықтардың белсенділігінің арқасында жаңа Ата заң өмірге келді. Конституция 1995 жылғы 30 тамызда бүкілхалықтық референдум арқылы қабылданды. Оған сайлаушылардың 90,51% қатысып, олардың 89%-ы Конституцияны жақтап дауыс берді. Нәтижесінде мемлекетіміздің Негізгі Заңы қабылданды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы ең әуелі жалпы ережелерден басталады. Бұдан бөлек, адам және азамат, президент, парламент, үкіметке арнайы тоқталады. Конституциялық кеңес, соттар және сот төрелігі жөнінде арнайы бөлімдерде қарастырылған. Еліміздің жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқаруға қатысты арнайы бөлімдер бар.

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру бағдарламалық мақаласында «Мемлекет пен ұлт құрыштан құйылып, қатып қалған дүние емес, үнемі дамып отыратын тірі ағза іспетті.» - десе, Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ атты Жолдауында Мәңгілік Ел – ата-бабаларымыздың сан мың жылдан бергі асыл арманы. Ол арман – әлем елдерімен терезесі тең қатынас құрып, әлем картасынан ойып тұрып орын алатын Тәуелсіз Мемлекет атану еді. Ол арман – тұрмысы бақуатты, түтіні түзу ұшқан, ұрпағы ертеңіне сеніммен қарайтын бақытты Ел болу еді – деген болатын.

Республикалық референдумда Конституция қабылданған күн мемлекеттік мереке - Қазақстан Республикасының Конституциясы Күні деп жарияланады.

Тәуелсіздіктің жарқын жолына түскен біздің еліміз әр жыл сайын тамыз айының соңында мемлекеттік мәртебесі зор, айтулы мереке – Конституция күнін атап өтеді. Осы күн қазақстандықтардың санасында ерекше орын алып, шынайы мереке болып танылған. Әсіресе, Кеңестер Одағы ыдырап, ол келмес тарихқа кеткен соң Қазақстан саяси-экономикалық құрылымы, ұлттық ұстанымы жағынан да елеулі өзгерістерді бастан кешіп, мүлдем жаңа мемлекетке айналғаны баршаға мәлім.

Еліміздің өткенгі және бүгінгі даму барысына көз жіберген адам Елбасымыздың бұл тұжырымдарының өте байсалды, ғылыми негізі бар екеніне көз жеткізеді. Өйткені, жаңа мемлекетті құрудың эволюциялық жолын таңдауымыз керек болды. Неге өзгерістер көп, неге қажетті құқықтық нормаларды бірден жазып көрсете салмадық, мұндай реформа жасау еліміздің саяси өміріндегі қандай қажеттіліктерге негізделіп жасалды деген сұрақтардың болуы табиғи нәрсе. Мұндай сұрақтарға нақтылы жауап табу үшін Қазақстан мемлекетінің қалыптасу, даму барысындағы тарихымызға тереңірек үңіліп қарасақ, тәуелсіздік алып, өркениеттің сара жолына түскелі көп уақыт бола қойған жоқ. Бірақ осы уақыттың ішінде біз Қазақстанды табиғи байлығы мол, өзіндік даму жолын таңдаған мемлекет екенін әлемдік өркениетке танытып қана қоймай, оның беделінің жылдан-жылға артып келе жатқанын байқап отырмыз. Ал өркениеттің мұндай сатысына жету ата-бабамыздың тарихи өмірінде бұрын-соңды болмаған жаңа кезең, жаңа қоғам деуге толық негіз бар.

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995ж. 30 тамыз, өзгертулер мен толықтырулармен бірге 7 қазан 1998 жылғы, 21 мамыр 2007 жыл, 2011 жыл 2 ақпандағы ҚР Конституциясы 30.08.95ж 10.03.2017ж №254.

2. Интернет ресурс http://www.inform.kz/kz/konstituciyanyn-mani-men-manyzy_a2785605

3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1993ж. 28 қаңтар

4. 25 қазан 1990 жылғы "Қазақ ССР-нің мемлекеттік егемендігі туралы Декларациясы".

Civil law

Ахтышхан Е. аға оқытушы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МӘМІЛЕЛЕРДІҢ ЖАРАМСЫЗДЫҒЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖАРАМСЫЗДЫҒЫНЫҢ САЛДАРЛАРЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ СҰРАҚТАРЫ

Қазақстан Республикасы азаматтық заңнаманы жетілдіру мақсатында азаматтық кодексте мәмілелерді мәніссіз және дауланатын деп бөлу қарастырылған. Бұндай нормалар заңнамалық деңгейде бекітілгенше сот практикасын күрделендіріп келді. Бұл ретте дауланатын мәмілелер соттың мәмілені жарамсыз деп тануы туралы шешімі заңды күшіне енбейінше жарамсыз деп есептеле беретін. Ал мәніссіз мәміле ұлттық заңнамалық актілерде тікелей көзделген жағдайларда жарамсыз деп саналады.

АК-ның 157-бабы мәміленің нысанына, мазмұнына және қатысушыларына, сондай-ақ олардың ерік білдіру бостандығына қойылатын талаптар бұзылған жағдайда мүдделі адамдардың, тиісті мемлекеттік органның не прокурордың талабы бойынша мәміле жарамсыз деп танылуы мүмкін деп көрсетеді. Аталған талаптардың біреуі бұзылатын болса, мәміле жасалған заңдық факті ретінде таныла алмайды және заң күшіне ие болмайды. Заң шығарушылар мәмілені жарамсыз деп танудың нақты негіздерін белгілеуде нақ осы мән- жайды басшылыққа алады. Ең маңызды және кең таралған негіздер АК-ның 4-тарауының баптарында шоғырландырылған.[1]

Сонымен, егер мәміле мынадай талаптарды бұзатын болса, мәміле жарамсыз деп танылуы мүмкін: а) оның шарттарының заңдылығы туралы, яғни оның мазмұнының заңдылығы туралы; б) мәмілеге қатысушылардың мәміле жасасу қабілеттілігі туралы; в) олардың ерік білдіруінің бостандығы және барабарлығы туралы.

Егер құқық бұзушылық жеке адамдардың мүдделеріне нұқсан келтіретін болса, онда мәмілені жарамсыз деп тануды тек мүдделі жеке тұлғаның талап

етуімен сот шеше алады. АҚ-ның 2-бабына сәйкес мемлекеттік органдардың мұндай дауға араласу құқығы жоқ. Керісінше, жария мүдделер бұзылғанда мәмілені жарамсыз деп тану туралы сотқа қойылатын талапты, мәміленің екі қатысушысы оның шарттарымен келіскен болса да, оны қоюға жария орган құқылы болады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларына сәйкес сот мәмілені жарамсыз (даулы мәміле) деп таныса не осындай тануға қарамастан оның жарамсыздығы заңда тікелей көрсетілсе (мәніссіз мәміле), мәміле заңда белгіленген негіздер бойынша жарамсыз болуы мүмкін.

Даулы мәмілені жарамсыз деп тану туралы талаптарды, оның салдарлары жөніндегі талаптарды қолдану туралы талапты мүдделі адам, тиісті мемлекеттік орган не прокурор қоюы мүмкін.[2]

Мәміленің заңмен мәніссіз деп анықталуы мүдделі адамның осындай мәмілені сот арқылы жарамсыз деп тануды талап етуіне кедергі болмайды.

Мәніссіз мәміленің жарамсыздығының салдарын қолдану туралы талапты мәніссіз мәмілені жарамсыз деп тану туралы талапты кез келген мүдделі адам қоюы мүмкін.

АҚ-нің 9-бабының 1-тармағына сәйкес соттың мәмілені жарамсыз деп тануы азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдерінің бірі болып табылады.

Мәмілелердің жарамсыздығы туралы нормалар «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының кодексінде (43-бап), «Акционерлік қоғамдар туралы» 2003 жылғы 13 мамырдағы № 415-ІІ (74-баптың 1-тармағы), «Ішкі су көлігі туралы» 2004 жылғы 6 шілдедегі № 574 (82-бабының 2-тармағы), «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» 2010 жылғы 24 маусымдағы № 291-ІV (36-бабының 14-тармағы), «Оңалту және банкроттық туралы» 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V (7-бап) Қазақстан Республикасының заңдарында және басқа да заңнамалық актілерде қамтылған.

Егер сот тараптар іс бойынша дәлелдеме ретінде осы немесе өзге мәмілелерге сілтеме жасаған дауды қарау кезінде мәміле оның нысанына, мазмұнына және қатысушыларына, сондай-ақ олардың ерік білдіру бостандығына қойылатын талаптар бұзылып жасалғанын анықтаған жағдайда, онда сот осы мәміленің мүдделі адамның талап қоюы бойынша заңның

талаптарына сай жарамсыз деп танылуын (даулы мәміле) немесе заңда тікелей көрсетілуіне байланысты, яғни осындай тануға қарамастан (мәніссіз мәміле), жарамсыз екенін айқындайды.

АК-ның 158- бабы бұл жөнінде мәміленің аса маңызды талабы - оның заңға толық сәйкестігі деп айқындайды. Мұнда заңның кез келген бұзылуы жөнінде сөз болып отырған жоқ. Құқық бұзушылықтың көп болуы АК-ның және өзге заң ережелеріне сәйкес. Бұл айтылғандардың негізінде заң талаптарын бұзатын мәміле бұзушының және бұл фактінің өзін жеке басының мүдделері үшін пайдалануға тырысатын адамдардың талап етуі бойынша жарамсыз деп таныла алмайды. Алайда жария мүддеге ықпал ететін құқық бұзушылық жария мүдделерді білдіретін тұлғалар мен органдардың (лицензиялық орган, салық органы, прокуратура) талап етуі бойынша мәмілені жарамсыз деп тануға негіз болуы мүмкін. АК-ның 158-бабының 2-тармағы құқық бұзушылықтың белгілерін ғана емес, сондай-ақ мәмілені жарамсыз деп тану жөніндегі сот дауында болашақ талапкерді де анықтай отырып, материалдық-құқықтық және іс жүргізу- құқықтық сипатқа ие болуы мүмкін. Мәселен, Ресейлік заңды тұлға салынған сомаға шартта белгіленген пайызды есептейтін болып, депозиттік есеп-шот ашу жөнінде қазақстандық коммерциялық банкпен шарт жасасқан. Шарттың мерзімі өткен соң депонент есептелген пайыздарымен қоса өз ақшасын қайтаруды талап етеді. Банк-депозитарий есеп-шот ашу кезінде валюталық операциялар туралы ереже бұзылғандықтан, ол (банк) мәмілені жарамсыз деп есептейді де, оны орындаудан бас тартады, бірақ бастапқыда есеп-шотқа салынған соманы қайтаруға әзір екенін мәлімдейді.

Депозитарийдің талап етуі бойынша мұндай мәміле жарамсыз деп таныла алмайды, өйткені өзінің құқық бұзушылығын басқаға кінә етуге және жария мүддені қорғау деген желеумен жеке мүддені қорғауға болмайды, алайда, құзіретті мемлекеттік органның талап етуі бойынша мәміленің жарамсыздығын тану мүмкін болады.[3]

Егер сот мәміленің даулы екенін анықтаса, онда ол тараптарға осы мәмілені жарамсыз деп тану туралы сотқа дербес талаппен жүгінуге құқылы екендігін түсіндіруге тиіс.

Егер сот мәміленің заңда тікелей көрсетілгендей жарамсыз екенін анықтаса (мысалы, АК-нің 23-бабында (АК-нің 159-бабының 3-тармағы) көзделген мәмілелерден басқа, он төрт жасқа дейінгі кәмелетке толмаған (жас

бала) жасаған жарамсыз мәмілелер), онда сот мәмілені толығымен немесе оны жекелеген шарттар бөлігінде жарамсыз деп таниды, мәміленің жарамсыз екенін растайды және оның жарамсыздығының салдарларын қолданады. Аталған мән-жайларда сотқа осындай мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап қою арқылы жүгіну қажет емес.

Тараптардың бірінің мәміле бойынша алынғанның барлығын екінші тарапқа қайтарып беру міндеті (екітарапты реституция) түріндегі салдар, ал заттай қайтарып беру мүмкін болмаған жағдайда (оның ішінде, мүлікті пайдалану, орындалған жұмыс немесе көрсетілген қызмет түрінде алынған болса), қайтарылуға жататын мүліктің құнын, мүлікті пайдаланудың, орындалған жұмыстардың немесе көрсетілген қызметтердің құнын ақшалай түрде өтеу, егер мәмілелер жарамсыздығының өзге де салдары АҚ-де көзделмеген жағдайда ғана қолданылады.

Мәміленің жарамсыздығының өзге де салдарлары 157-баптың 4 және 5-тармақтарында (тәркілеу), 260-бапта (виндикация) және АҚ-нің басқа да нормаларында көзделген.

Егер мәмілені оны жасауға құқығы жоқ адам жасаса, онда мәміленің жарамсыздығының салдарлары, жалпы қағида бойынша, меншік иесінің мүлікті өзгенің заңсыз иелігінен АҚ-нің 260-бабының негізінде талап етуі түрінде туындайды (виндикация).

Меншік иесі мүлікті басқа адамдардан талап етуді жүзеге асырған жағдайларда, салдарларды виндикация түрінде қолдану мына мән-жайлардың болуына немесе болмауына: мүлікті иеліктен шығару жөніндегі мәміленің ақылы немесе ақысыз болып табылатынына-табылмайтынына; иеленушінің адалдығына немесе жосықсыздығына; мүлікті меншік иесінің: иелігінен соңғының еркінен тыс немесе оның еркімен айыру тәсіліне байланысты.

АҚ-нің 261-бабының 2-тармағына сәйкес, егер мүлік оны иеліктен шығаруға құқығы жоқ адамнан өтеусіз түрде алынса, меншік иесі барлық жағдайларда мүлікті талап етіп алдыруға құқылы.

Орын алған жағдайға, мәміленің жасалу орнына, бағаларға және басқа да факторларға қарап, сатушының осы мүлікке иелік ету құқығының болмағаны туралы білген немесе болжаған адам жосықсыз иеленуші болып табылады.

Осындай мән-жайлар кезінде меншік иесінің барлық жағдайларда да өзінің мүлкін виндикациялауға құқығы бар.

Адал алушы - бұл оған мүлік ақылы түрде берілгенге дейін осы мүлік сатылып алынған адамның оны иеліктен шығаруға құқығы болмағанын білмеген және білуге тиіс болмаған адам (АК-нің 261-бабының 1-тармағы).

Егер даулы мүлікке қатысты ақылы мәміле жасау кезінде үшінші тұлғалардың заңды талаптары болса, олар туралы ол білсе және осындай талаптар кейіннен белгіленген тәртіппен жөні бар деп танылса, алушы адал болып саналуы мүмкін емес.

Меншік иесі АК-нің 261-бабында көзделген негіздер болған жағдайда ғана адал алушыдан мүлікті талап етуі мүмкін (адал алушының мүлікті өтеусіз алуы, меншік иесінің немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адамның мүлікті жоғалтуы не мұның екеуінен де ұрлануы не бұлардың еркінен тыс өзге жолмен олардың иелігінен шығып қалуы).

Мүлікті адал алушыдан талап ету құқығын беретін негіздерді зерделей отырып, соттар мүліктің меншік иесінің еркінен тыс шығып кету фактісін анықтау үшін олардың туындау мән-жайларын айқындағаны жөн. Сот бұл фактіні мән-жайларды және тараптар ұсынған дәлелдемелерді негізге алып, әрбір нақтылы іс бойынша жеке анықтауға тиіс.

Мәміленің келесі қатысушысы кінәсіз болғандықтан, барлық жағдайларда мәмілені жарамсыз деп танудан келтірілген залалдарды (алынбаған табысты қоса есептегенде) толық өтеуді кінәлі қатысушыдан алуға құқылы. АК-ның 158-бабының 3-тармағы бұрын біздің заңдарымызда кездеспеген тағы бір ережені белгілейді, ол теріс пиғылды борышқор мүдделеріне нұқсан келтірген несие берушілерді қорғауға арнайы бағытталған. Мәміле тұлғаның міндеттемелерді орындаудан жалтаруы мақсатында не үшінші жақтың немесе мемлекеттің алдындағы жауапкершіліктен жалтару мақсатында жасалса, ол жарамсыз деп танылуы мүмкін. Мәмілелер өздері бағытталған заңды салдарға жетуі үшін жарамды болуы қажет.

Меншік иесінің мүлікті басқа адамның иелігіне беру (жалға беру, өтеусіз пайдалану, сақтау шарттары бойынша және тағы сол сияқты) негізі құқыққа сыйымды әрі заңды болуға тиіс.

Мүліктің иеліктен шығуының өзге жолдарына, атап айтқанда алдаудың, күш қолданудың, қорқытудың әсерімен мәмілелерді жасау, меншік иесі өкілінің адасудың әсерімен басқа адаммен теріс ниетпен келісім жасауы және тағы басқа жағдайлар жатады.

Орынды сақтық, парасаттылық, құнттылық танытқан адал алушының мүдделері, егер меншік иесі сотта мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адам жоғалтқанын, не біреуінен немесе екіншісінен ұрланғанын не бұлардың еркінен тыс өзге жолмен олардың иелігінен шығып қалғанын дәлелдемеген жағдайда ғана қорғалуға жатады.

Реституция кезінде жарамсыз мәміле бойынша алынған мүлікті қайтару туралы талап жалпы қағида бойынша алынған мүлік үшін осы мүліктің барлығын кері қайтаруға әкеп соғады. Виндикация кезінде талап қоюшы мен жауапкердің арасында міндеттемелік қатынастардың болмауына байланысты, соңғысы талап қоюшыға (виндикантқа) қандай да бір талаптарды мәлімдей алмайды.

Мәмілені жарамсыз деп тану сот шешімі арқылы жүзеге асырылады және екі жақты реституцияға әкелдіреді (жақтарды бастапқы жағдайларына қайтару). Кейбір жағдайларда сот бір жақты реституцияны және ҚР АҚ 9 бабында көзделген басқа шараларды қолдануы мүмкін.

Мәміленің жарамсыздығының салдары ретінде виндикацияны қолдану жауапкерді оның даулы мүлкін сатқан адамға жарамсыз мәміле бойынша алынған ақша қаражатын немесе өзге де мүлікті қайтару туралы өз бетімен талап қою, сондай-ақ келтірілген залалды өтеуді талап ету құқығынан айырмайды.

АҚ-нің нормаларында мүлікті адал алушыдан талап ету бойынша шектеу жағдайлары көзделеді.

АҚ-нің 262-бабы бойынша ақшалар, сондай-ақ ұсынушыға арналған бағалы қағаздар адал иеленушіден талап етілуі мүмкін емес.

АҚ-нің 261-бабының 3-тармағына сәйкес егер мүлік сот шешімдерін орындау үшін белгіленген тәртіпте сатылса, осы баптың 1-тармағында көрсетілген негіздер бойынша мүлікті талап етіп алуға жол берілмейді.

Бір тарап осындай мәмілені орындаған кезде басқа тараптан ол алғанның бәрі және мәміле бойынша бірінші тарапқа одан тиесілінің бәрі тәркіленуге

жатады. Тараптардың бірде бірі орындауға кіріспесе, мәміле бойынша орындау үшін көзделгеннің бәрі тәркіленуге жатады.

Егер сот қылмыстық мақсатқа жету жөніндегі жымьсықы ниеттің тараптардың бірінде ғана бар екенін анықтаса, онда оның мәміле бойынша алғандарының бәрі басқа тарапқа қайтарылуға жатады, ал соңғының алғандары не мәміле бойынша оған тиесілінің бәрі тәркіленуге тиіс (АК-нің 157-бабының 4-тармағы).

Мүлікті тәркілеу бір жақтылы реституция жағдайында, сондай-ақ мәміленің жарамсыздығына кінәлі тараптың мүлкі мемлекет кірісіне өндірілген не екі тараптың да арам ниеті болған кезде тараптардың мәміле бойынша алған барлық мүлкі өндірілген кезде мәміленің жарамсыздығының салдарлары ретінде қолданылатынын соттар назарда ұстаулары қажет.

Сотталғанның меншігі болып табылатын, сондай-ақ қылмыс жасау тәсілі немесе құралы болып табылатын мүліктің бәрін немесе бір бөлігін мемлекет меншігіне мәжбүрлеп өтеусіз алу түрінде қолданылатын мүлікті тәркілеу Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (бұдан әрі – ҚК) көзделген жағдайларда қосымша жаза түрі болып табылады.

Қылмыстық сот ісін жүргізуде қолданылатын мүлікті тәркілеуге қарағанда, азаматтық-құқықтық қатынастарда тәркілеу санкция ретінде, оның ішінде ҚК-нің нормаларымен (мысалы, ҚК-нің 215-бабының бірінші бөлігі – жалған кәсіпкерлік бойынша) қылмыстық сот ісін жүргізуде тәркілеу қосымша жаза ретінде белгіленбеген жағдайларда да мәміле жарамсыздығының салдары болып табылады.[4]

АК-нің 157-бабының 1-тармағына сәйкес мәміленің нысанына, мазмұнына және қатысушыларына, сондай-ақ олардың ерік білдіру бостандығына қойылатын талаптар бұзылған жағдайда мәміле мүдделі тұлғалардың, тиісті мемлекеттік органның не прокурордың талап қоюы бойынша жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Осы ретте мүдделі тұлға деп көрсетілген мәмілені жасаудың нәтижесінде құқықтары және заңды мүдделері бұзылған немесе бұзылуы мүмкін тұлға түсініледі.

Егер даулы мүліктің меншік иесі болып табылмайтын мүдделі тұлға мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап қою арқылы сотқа жүгінсе, онда

мәміленің жарамсыздығының салдарларын қолдану туралы мәселені шешу кезінде осы тұлғалардың заттық құқықтары қорғалуға жатады.

АК-нің 265-бабының мағынасы мен мазмұны бойынша АК-нің 259, 260, 261, 262, 263 және 264-баптарында көзделген құқықтар меншік иесі болмағанымен, бірақ заңды негізде мүлікті иеленетін адамға да тиесілі. Осы адам өз иелігін меншік иесінен де қорғауға құқылы.

АК-нің 160-бабының 1-тармағына сәйкес заңдық салдарлар туғызу ниетін көздемей, тек көз алдау үшін ғана жасалған жалған мәміле жарамсыз болады.

Тараптардың белгілі бір әрекеттерінің (әрекетсіздіктерінің) болуымен немесе болмауымен және іс бойынша басқа да дәлелдемелермен (мысалы, мүліктің берілмеуі және сол сияқты) расталуы мүмкін белгілі бір заңдық салдарлардың туындауына тараптардың мәміле бойынша еркінің болмауы жалған мәмілелердің жарамсыздығына (мәніссіз болуына) әкеп соғады.

Сонымен бірге жалған және бүркемелі мәмілелер де жарамсыз болып танылады (ҚР АК 160 б.). Бүркемелі мәмілелердің кең тараған түрлерінің біріне автокөлікті сату шартының орнына оны жүргізуге сенімхат беру жатады. Мұндай мәміле жарамсыз болып табылады, себебі, бұл мәміленің шынайы мақсаты – екінші тараптың меншік құқығына ие болу, осы мақсат тек ғана сату мәмілесінен туындайды, ал сенімхат беру мәмілесі екінші тарапқа меншік құқығын ауыстырмайды, меншік иесі болып бірінші тарап қала береді.

Бүркемеленген мәміле бойынша істерді қарау кезінде соттар АК-нің 160-бабының 2-тармағының мағынасын негізге алулары қажет. Заңның аталған нормаларының қағидалары бойынша мәмілелердің қаралып отырған санаты екі түрден: бүркемелейтін және (бүркемеленген) мәміледен тұрады (мысалы, сатып алу және сату шарты сенімхатпен, қарыз және одан кейінгі кепілдік шарты сыйға тарту, сату және сатып алу шарттарын ресімдеумен, өсиет шарты сыйға тарту шартымен бүркемеленеді және сол сияқты).

Басқа мәмілені жасыру мақсатында қулықпен жасалған мәміле жарамсыз (мәніссіз) болып табылады. Сондықтан мәміленің сипатын ескере отырып, соттар тараптар шын мәнінде ойлаған мәмілеге қатысты қағидаларды қолдануы қажет.

Шетел мемлекеттерінде мәмілелер азаматтық және саудалық деп айырылады. Саудалық мәмілелеріне кәсіпкерлік тұрғыда жасалатын мәмілелер жатады, олар арнайы Сауда кодекстерімен не болмаса сондай-ақ арнаулы заңдардың ережелерімен реттеледі. Саудалық мәмілелер тиісті деңгейде орындалмаған жағдайда заңдарда бекітілген тұрақсыздық төлем азаматтық мәмілелермен салыстырғанда недәуір жоғары болып келеді.

Саудалық мәмілелер әртүрлі нысанда жасалады. Бұл мәмілелерді растау үшін сот түрлі дәлелдемелерді ескеруге алады. Саудалық мәмілелер жайында дауларды шешу үшін арнайы мемлекеттік емес коммерциялық (аралық) соттар құрылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім). 27.12.1994. №269- XIII. . <http://zakon.kz>

2. Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 Нормативтік қаулысы

3. Әділғазы Серікхан. Дәрістер. //pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow/

4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz/kaz/>

HISTORY

National History

Семененко М.Г.

Черкаський державний технологічний університет, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНТЕНСИВНОЇ ХІМІЗАЦІЇ НА ЗДОРОВ'Я СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 60-80-ТІ РР. ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ

Сучасна вітчизняна наука потребує створення ґрунтового наукового дослідження, яке здатне об'єктивно, з урахуванням усіх складнощів суспільно-політичного та соціально-економічного життя в СРСР в зазначений період, розкрити проблематику впливу на здоров'я сільського населення України форсованих заходів, направлених на всебічну хімізацію сільськогосподарського виробництва, в тому числі засобів захисту рослин від шкідників та хвороб: гербіцидів, пестицидів та фунгіцидів.

Серед джерел щодо даної проблематики варто звернути увагу на архівні та опубліковані документи, які доповнюються матеріалами періодичних видань. Зокрема, в площині дослідження даної проблем науковий інтерес викликають документи, що зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ) та Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ). Усі залучені до з'ясування тематики дослідження матеріали (як архівні, так і друковані джерела) доцільно розподілити на декілька груп. Такий поділ зумовлено походженням, змістом, особливостями та характером викладу опрацьованих джерел.

До першої групи джерел віднесено законодавчі акти, документи та матеріали вищих і місцевих органів державної влади. Укази, закони, постанови Ради Міністрів СРСР і УРСР, які містять відомості про характер завдань, шляхи розвитку хімізації сільського господарства Української РСР та дані про її негативний вплив на життя та здоров'я сільського населення. Більшість із них зберігається у фондах ЦДАВОУ. Це насамперед матеріали фондів 342 та 5000.

Так, зокрема, важливі відомості, які висвітлюють діяльність уряду Радянської України у сфері підвищення ефективності виробничої бази галузі та якості отримуваної продукції, покращення техніко-економічних показників роботи підприємств, містять матеріали діловодства Мінхімпрому УРСР (фонд 5000). Свідчення про отруєння пестицидами серед працівників сільського господарства та правила щодо зберігання, транспортування та використання мінеральних добрив та отрутохімікатів містяться в Ф. 342 Міністерства охорони здоров'я УРСР [1].

Другу групу джерел складають документи КПРС і Компартії України: рішення з'їздів, пленумів ЦК, поточні документи ЦК КПРС та ЦК КПУ. Їхній аналіз дає можливість простежити формування та втілення в життя партійно-державного курсу інтенсивної хімізації сільського господарства як СРСР загалом, так і в Українській РСР зокрема. Особливу цінність для дослідження обраної теми мають спеціальні постанови стосовно розбудови хімічних потужностей, спільно затверджені ЦК КПРС і Радою Міністрів СРСР. У вказаних документах відображено процес пошуку, формування і проведення в життя стратегії прискореного розвитку хімічної промисловості. Значну кількість документів, в яких висвітлено хімізацію сільського господарства України у 50–60-х рр. ХХ ст. та її вплив на життя та здоров'я працівників сільського господарства, сконцентровано в фондах ЦДАГОУ [2]. Важливу інформацію містять матеріали фонду 1 (ЦК Компартії України), де зберігаються фактологічні та аналітичні матеріали, які дозволяють достатньо адекватно зрозуміти лінію радянського керівництва щодо втілення курсу на хімізацію народного господарства країни та розкривають реальний стан справ, які стосуються проблеми впливу хімічних речовин на здоров'я сільськогосподарських працівників та сільського населення.

Третю групу джерел складають збірники документів, які відображають складання і результати втілення п'ятирічних планів, а також різноманітні статистичні довідники, випущені ЦСУ СРСР та Української РСР: «Народне господарство Української РСР в 1965 р. Статистичний щорічник» [3], «Народне господарство Української РСР в 1975 р. Статистичний щорічник» [4] тощо. Матеріали зазначених збірок у сукупності віддзеркалюють динаміку розвитку хімічної індустрії УРСР та хімізації сільського господарства.

Таким чином, аналіз джерельної бази свідчить, що в радянський та пострадянський період було досліджено чимало епізодів, пов'язаних з проблемою негативного впливу хімізації сільського господарства в кінці 50-х – 80-х роках минулого століття на життя та здоров'я працівників сільського господарства. Джерельна база питань щодо впливу інтенсивної хімізації на здоров'я сільського населення України в 60-80-ті рр. ХХ ст. є достатньо репрезентативною і завдяки критичному аналізу та диференційованому підходу дозволяє критично, всебічно і об'єктивно вирішити поставлені завдання.

Список використаних джерел:

1. ЦДАВОУ України. – Ф. 5111 Вестники республиканской информации.
2. ЦДАГО України. – Ф.1. Центральний комітет Комуністичної партії України.
3. Народне господарство Української РСР в 1965 р. Статистичний щорічник. – К.: Статистика, 1966. – 715 с.
4. Народне господарство Української РСР в 1975 р. Статистичний щорічник. – К.: Техніка, 1976. – 539 с.

General history

Кулманбетова Д.С., Андреева О.А.

*Карагандинский государственный университет имени Е.А.Букетова,
Казахстан*

К ВОПРОСУ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В настоящее время в Казахстане, как и во всем мире, все большее применение получает английский язык. Данный **факт находит свое подтверждение во многих исследованиях, посвященных вопросам распространения английского языка и его роли в мировом современном деловом сообществе.** Обучаясь в университете по специальности «География - История», и изучая английский язык, мы, в свою очередь, решили обратить внимание на его историческое развитие.

История английского языка начинается с завоевания Британских островов германскими племенами в 5 веке н.э. В то время острова были заселены кельтами, которые пришли в Британию с европейского континента. В экономическом и социальном планах кельты представляли собой родовое сообщество, состоявшее из кланов, семейных групп и племен. Они занимались в основном земледелием.

Завоевание Британских островов германскими племенами (англами, саксами, ютами) началось в 449 г. н.э., когда завоеватели вторглись на острова под предводительством двух германских королей – Хенгиста и Хорсы.

Борьба кельтов с завоевателями длилась долго, и англосаксонское правление окончательно установилось только в конце 6 в. Примерно к 700 г. англосаксы заняли большую часть Англии (кроме Корнуоллского полуострова, Уэльса, северо-западных районов и южной Шотландии) [1, 60].

Хотя завоеватели принадлежали к разным германским племенам, их языки и культуры были очень похожи, и они считали себя одним народом. К примеру, словом “Engle” (англы) назывались все германские завоеватели. Оторвавшись от континентального германского языка, западногерманские

диалекты, на которых говорили завоеватели, слились, что привело к появлению нового германского языка – английского [2, 15].

Несколько позже Британию посетили викинги и привезли в страну совершенный древнеисландский язык. Ещё через некоторое время колонию захватили французы, несложно представить какие видоизменения претерпел в этот период старый английский язык. В основном он использовался в среде простолюдинов, в то время как английская аристократия целых два века говорила на французском. Все эти перипетии, несомненно, внесли изменения в происхождение английского языка, в его развитие и становление. За несколько лет его словарь увеличился почти вдвое, вобрал в себя немало слов французского и английского происхождения, которые и по сей день используются в лексиконе истинных английских граждан.

Сегодня в английском языке имеется немало слов-синонимов, которые имеют двойное происхождение (саксонское и нормандское). Однако, несмотря на внешнее влияние, его основа до сих пор имеет англосаксонскую принадлежность. С недавних пор язык становится международным, уже с начала прошлого века английский язык с успехом используется для ведения международных переговоров [2, 11].

Серьезное влияние на развитие языковой системы оказывает воздействующий язык, играющий доминирующую роль на определенном историческом отрезке времени. Так, английский язык испытал влияние латинского языка, французского, итальянского, испанского.

Язык, используемый носителями, далек от единого стандарта и представляет собой смешение нормативных, региональных и социально обусловленных вариантов лексики и грамматики. Таким образом, представляется возможным заключить, что современное состояние нормы гибкое и характеризуется эластичностью и вариативностью. В последнее время в английском языке мы наблюдаем характерный процесс быстрого упрощения произношения, унифицирования многих региональных форм и толерантное отношение к ним в рамках современного английского языка, а также значительное увеличение вариативности на фонетическом уровне, которое явилось неизбежным результатом широкого распространения языка.

Словарный состав стремительно изменяется под влиянием изменений в обществе и в культуре. Появляется все больше заимствований.

Существует большое количество гипотез относительно будущего английского языка как международного средства общения. С одной стороны, английский язык в качестве «lingua franca» может быть вполне удобен, так как он для всех пользователей уже не имеет сильного культурного подтекста. Можно утверждать, что в дальнейшем будет расширяться международный «лексикон», что приведет к созданию общекультурного универсального языка. С другой стороны, учитывая статистические данные, скорее всего английский язык в ближайшем будущем может стать языком европейского меньшинства, уступив первенство китайскому языку, хинди и урду. Парадокс в развитии английского языка заключается в том, что он вышел из-под контроля его носителей. Его будущее будут определять не носители английского языка, а люди, говорящие на разных национальных языках [3, 7-20].

Литература:

1. Иванова И.П., Беляева Т.М. Хрестоматия по истории английского языка. – Л.: Просвещение, 1980. – 191 с.
2. Смирницкий А.И. Хрестоматия по истории английского языка с VII по XVII в. – М.: Академия, 2008. – 304 с.
3. Бубенникова О.А. О современной культурно-лингвистической ситуации в Англии // Вестник МГУ. – Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – № 3. – С. 7-20.

POLITICAL SCIENCE

Залесский Б.Л.

Белорусский государственный университет

БЕЛАРУСЬ – АЛЖИР:

ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РАСШИРЕНИЯ ПАРТНЕРСТВА ЕСТЬ

В феврале 2018 года состоялся первый в истории белорусско-алжирских отношений, установленных еще в октябре 1995 года, визит в Беларусь главы внешнеполитического ведомства этой африканской страны, в рамках которого стороны договорились наладить экономические отношения между странами и сделать их более интенсивными, а также подписали первые в истории двусторонних отношений межправительственные документы, в числе которых следует выделить соглашение о создании Совместной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству. Первое заседание этого нового формирования должно состояться еще в 2018 году, чтобы согласовать “дорожную карту” белорусско-алжирского сотрудничества.

Интерес Беларуси к Алжиру объясняется рядом серьезных обстоятельств. Прежде всего, «это государство – самое крупное по площади на африканском континенте и граничит с несколькими странами, что открывает большие возможности для Беларуси в торгово-экономической сфере» [1]. По численности населения – более 40 миллионов человек – Алжир занимает после Египта второе место среди арабских государств. Страна богата полезными ископаемыми, включая природный газ и нефть (9-е и 16-е места в мире соответственно), которые формируют значительную часть внутреннего валового продукта и большую часть экспорта. Кроме того, к наиболее развитым отраслям алжирской промышленности можно отнести выпуск электротехнической продукции, включая смартфоны, телевизоры, стиральные машины, а также производство медикаментов и продуктов питания. В итоге «значительный топливно-сырьевой потенциал, быстрорастущее население Алжира, его устойчивая и динамично

развивающаяся экономика выдвигают эту страну в число новых лидеров арабско-мусульманского мира» [2, с. 24].

Эту актуальную тенденцию развития данного африканского государства красноречиво дополняет тот факт, что в политическом плане «Алжир остается одной из немногих стран арабского мира, не затронутых дестабилизацией и сохранивших способность ведения самостоятельной внешней политики» [3]. Новое алжирское правительство, сформированное после состоявшихся в мае 2017 года парламентских выборов, в качестве первоочередной задачи выдвинуло приоритет экономического развития страны, чтобы уже в ближайшее время направить «больше усилий на диверсификацию экономики, так как нельзя полностью зависеть от повышения цен на нефть на международных рынках» [4]. В этой связи очевиден прагматизм визита алжирского министра А. Мессахеля в Беларусь и создание по его итогам Совместной комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству, которая «послужит основой для дальнейшего развития сотрудничества в сфере экономики между нашими государствами» [5].

Статистика белорусско-алжирского торгово-экономического взаимодействия показывает, что максимальный товарооборот между сторонами был зафиксирован в 2012 году, превысив 22 миллиона долларов. Рекордного объема – более 18 миллионов долларов – белорусский экспорт в эту африканскую страну достиг годом ранее. Его основу тогда составили грузовые автомобили, тракторы, металлопрокат, азотные удобрения, нефтепродукты, шины. Считается, что «среди белорусских предприятий наибольших успехов на алжирском рынке в настоящее время добился ОАО “МТЗ” – уже несколько лет в Алжире работает сборочное производство тракторов “Беларус”, которые затем реализуются на местном рынке» [6]. Но в последующие годы товарооборот между странами приобрел отрицательную динамику, что и заставило стороны подойти к теме восстановления прежних позиций во взаимодействии гораздо более системно. И создание Совместной белорусско-алжирской комиссии по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству – это только первый шаг на этом пути.

Следующий шаг в данном направлении – наращивание межпарламентских связей, чтобы «парламентарии двух стран активно формировали договорно-правовую базу белорусско-алжирского

сотрудничества» [7]. И такой шаг будет сделан в скором времени, так как уже «прорабатываются к подписанию: конвенция об избежании двойного налогообложения, соглашения о торгово-экономическом, военно-техническом и инвестиционном сотрудничестве, а также соглашения о сотрудничестве в области сельского хозяйства, санитарной ветеринарии» [8]. В частности, повышенный интерес белорусской стороны в этой связи вызывает сфера сельского хозяйства, ибо «Алжир – второй в мире импортер молочных продуктов» [9], который закупает ежегодно данной продукции на десятки миллиардов долларов. И Беларуси есть что ему предложить в этой связи.

Литература

1. Встреча с Министром иностранных дел Алжира Абделькадером Мессахелем [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: http://president.gov.by/ru/search_ru/getExtendedResults/?query=&search_type=type_all_words&group=0&from_day=20&from_month=2&from_year=2018&to_day=20&to_month=2&to_year=2018&search_type_sort=desc&search_ok.x=34&search_ok.y=8&search_mode=&search_node=news&search_node_id=374&search_title_name=events
2. Жерлицына, Н.А. Стратегическое партнерство России и Алжира в условиях кризиса: потенциал и вызовы / Н.А. Жерлицына // Вестник университета. – 2015. – №8. – С. 24–31.
3. Балмасов, С. Алжир: “антикризисный” партнер России в арабском мире / С. Балмасов // [Электронный ресурс]. – 2016. – URL: https://islam-today.ru/islam_v_mire/bliznij-vostok/alzir-antikrizisnyj-partner-rossii-v-arabskom-mire/
4. Новый премьер-министр Алжира поставил в приоритет экономическое развитие страны [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://russian.news.cn/2017-05/26/c_136318214.htm
5. Стенограмма подхода к прессе Министра иностранных дел Беларуси В. Макея по итогам встречи с Министром иностранных дел Алжира А. Мессахелем (20 февраля 2018 г., г. Минск) [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: http://mfa.gov.by/press/news_mfa/a52a6923d31941bf.html
6. Национальная экспозиция Беларуси в Алжире [Электронный ресурс]. – 2017. – URL:

<https://www.belinterexpo.by/about/news/nacionalnaya-ekspoziciya-belarusi-v-alzhire.html/>

7. Савко, С. Мясникович предлагает Алжиру активизировать межпарламентское сотрудничество / С. Савко // [Электронный ресурс]. – 2018. – URL: <http://www.belta.by/politics/view/mjasnikovich-predlagaet-alzhiru-aktivizirovat-mezhparlamentskoe-sotrudnichestvo-290692-2018/>
8. Беларусь – Алжир [Электронный ресурс]. – 2017. – URL: http://egypt.mfa.gov.by/ru/blr_algeria/
9. Беларусь Алжир перспективы [Электронный ресурс]. – URL: <https://belarus24.by/news/economics/belarus-alzhir-perspektivy/>

PHILOSOPHY

Social philosophy

Kornienko A.N., Kornienko L.M.

Sumy National Agrarian University, Ukraine

MULTICULTURALISM AS A PRINCIPLE OF CONSTRUCTION OF MODERN SOCIETY

One of the decisive signs of a modern stage in the development of society is the strengthening of its integration with the simultaneous sharp increase in its diversity. Such a contradiction raises the problem of the development and preservation of cultural differences in a particular country and the world as a whole, the coexistence of cultures of various communities (ethnic, religious) with a view to their interpenetration, enrichment and development in the universal, universal civilization of world culture. Multiculturalism as a policy, as a theory, as an ideology, as a principle is one of the options for solving this problem.

The very idea of multiculturalism arises in the second half of the twentieth century. In Europe, envisaged, first of all, the inclusion in its cultural field of elements of the cultures of immigrants from the Third World (including those from the former colonies of European countries). It was believed that migrants who served as cheap labor would leave the country when they would not need it. As Frau Merkel said, "we were glad to say to ourselves: They will not stay here, they will go away sometime", but this did not happen." Many migrants, mostly from Turkey, preferred to stay in Germany, transporting their families there, and bringing their children to their homes. Europeans who did not rely on such a long-term perspective did not put enough effort to assimilate migrants. Meanwhile, there was a second, third generation of migrants - children, great-grandsons, migrants of the first wave. If the representatives of the first wave of migration were used in low-paying jobs and were grateful for it (at last, life in the premises of the same Paris or London was much better than the existence in the African countries that gained independence). Their children have already wanted more. They felt the benefits of civilization and did not compare their position with what they had in the home of their ancestors. Their homeland is Europe, and this they are different

from the first generation. Meanwhile, European societies are not ready to consider them entirely their own. And they can not find their place in European communities. The migrants themselves become part of the European society, they themselves want to live on a European level and will neglect the "black work" for which they imported and continue to import. Eventually, the critical mass of people who are aware of their condolences and less and less willing to tolerate it has accumulated. In the eighteenth century. Voltaire once noticed that although all people are born free, the inhabitants of Timbuktu do not know about it. Well-known humanist George Orwell continued the idea that in the twentieth century, and a resident of Timbuktu learned of this, and since then the world has no rest.

With the growth of national communities migratory assimilation slows down. "New Europeans" do not want to learn the language, get to know the culture of Europe, neglect civil institutions, preferring to brew in their own environment, forming closed neighborhoods that are subject to their traditional leaders and who are burdened with the laws of the state alien to them, unless they (laws) do not relate to generous social assistance and free housing. Often, they not only preserve their religion, but choose the most extreme forms of it (in particular, shariah demonstrations in the UK can be mentioned, while 40% of Muslims in Britain are in favor of officially introducing Shariah law in "mostly Muslim areas").

This behavior of migrants can not but cause rejection of Europeans. The latest parliamentary elections in the countries of the Old World have shown that many Europeans are not afraid to seem tolerant. They mass vote for representatives of the right parties who promise to return countries to the traditional European way of life or fight radical Islam. The problem of the relationship with the emigrant communities becomes the main issue of the political agenda in Western European countries.

The causes of the crisis of multiculturalism (from which the problem of immigration) lies much deeper - in the crisis of culture of Europe itself. The ideology of multiculturalism is formed by the "left" post-war movement, as a reaction to Nazism and fascism and represents another extreme. It was anticipated that a new European culture would completely abandon conservatism, nationalism and Christian religiosity - and would be a convenient medium for resolving old conflicts and adapting arriving migrants from the countries of the East to the "free world." But the opposite trend happened: the radically weakened "autochthonous" culture of Europe has not attracted migrants (except for social welfare and dreams of "beautiful life"). Moving massively

to the Old World, they retain their identity and separate themselves from "faceless Europeans." In fact, in Europe, there is no conflict between Christianity and Islam, because European civilization has historically been weakened by the secularism of the New Age, which in turn replaced the Middle Ages with virtually all the latest history of European civilization. Russian religious philosopher S.M.Bulgakov so appreciated these historical stages: "The Middle Ages and the new time are so opposite and, at the same time, are so similar to each other as the concavity and bulge of one and the same relief, which is considered from different sides. The Middle Ages asserted only the divine origin in life seeking, in the name of this divine principle, to crush the human principle and its freedom. On the contrary, the new time, in its one-sided reaction against the Middle Ages, tends to be completely forgotten about the divine beginning; totally absorbed by the development of pure humanity, it stands on the border of godlessness, practically uncontrollably passing into pagan polytheism, naturalism and idolatry. The Middle Ages recognized the earthly sky and only tolerated, as with inevitable evil, with the earth; the new time knows mainly the earth, and only for the private, personal use, as if on holidays in the temple, the heaven remembers "[1,169-170]. These lines, written in the early twentieth century, are relevant, because they allow us to understand the underlying causes of the crisis of European civilization, its weakness and infirmity before the challenges of our time. This quotation may be even more relevant if the characterization given by the author of the Middle Ages is applied to the characteristics of contemporary Islam. Islam has not yet passed until the end of its Middle Ages, which has already survived Christianity.

In today's European society, the postmodern worldview, a philosophical mentality that denies subordinate and hierarchical notions in the understanding of being, and above all in its actual human manifestations, prevails, and declares polyphony and heterorhythmism (as opposed to hierarchical) to organize the phenomena of the spiritual life of man. However, subordinatism, which naturally has its limits, plays a significant organizational and regulatory role in human behavior. And this applies not only to the archaic consciousness, but also to the consciousness of a modern person.

According to historical experience, the rejection of subordinationism generates serious conflicts in human behavior, there is a blurring of the value regulators of human activity, the deepest semantic structures of behavior. Destructive, in particular, semantic structures are based on the contradiction between grandeur and hypocrisy,

strength and weakness, truth and lies, meaning and absurdity, success and defeat, heroism and cowardice. Personalized ideals and "reference personalities" of society are simultaneously ideals and anti-ideals, heroes and anti-heroes. Alternate cohabitation starts to intertwine, the boundary between the poles gradually disappears. In such a situation, the rejection of the hierarchical notions of the world and man ends with a complete ideological and value confusion. Such "decentralization" may result in the fact that the liberation of the diversity of the cultural-activity activity of man from the unity of the only beginning will arise at the same time as the liberation of the forces of self-destruction of culture. This danger is increasingly spoken by culturologists, its painfully worrying politics, it has touched all spheres of human life.

The image of the life of modern Europeans is aimed at life for the sake of the present, the whole meaning of human activity is reduced to endless enrichment, to consumerism. Life for the sake of money generates impotence, destroys the personality of harmony of mind, intuition and feelings, which is a source of stress, degradation, massive disintegration of families, personal exclusion and painful isolationism.

Tolerance as a social value that ensures human rights, freedom and security, the preservation of diversity, the natural right to difference, dissimilarity begins to be interpreted as moral nihilism, indifference to the various manifestations of immorality, to those values that have been formed for centuries. By the way, tolerance, which is to give the other the right to live in accordance with their outlooks, should not give others the right to be tolerant. In order for tolerance to work, it must be recognized by both parties, which is unacceptable for representatives of some religious and ethnic communities.

The crisis of multiculturalism in Europe is that the state and society appear in the form of separate disparate entities that live side by side, but do not cooperate, do not identify themselves as a single state. According to the well-known Russian expert, the head of the Center for the Study of Xenophobia and the Prevention of Extremism, the Institute of Sociology of the Russian Academy of Sciences, Emil Pina, observes that the basis of state policy in the field of ethnic society "should be a policy of civil identity".

Civil identity forms the basis of the "western" model of a nation that views the nation as a polyethnic entity, as a community that unites people of different ethnic communities, based on the political and legal equality of its members. In the opposite "eastern" model, a nation is a community of people, united by common origin. The

place that has the law in the western civil model, in the ethnic model is folk culture, first of all the language, customs, traditions. In one model, rule has the law, in another - the tradition.

The objective criterion for the progress of ethnogenesis should be sought not in the state of the ethnic groups themselves, but in those ties that arise, on the one hand, between the individual and the community, and on the other hand, between the communities in the course of historical development, and which are described by the categories " freedom "and" necessity ". With sufficient efficiency for an objective criterion of progress in ethnogenesis it is possible to accept the growth of the degree of freedom. Even Hegel noticed that "the East knew and only knows that one free Greek and Roman world knows that some free, Germanic world knows that all are free" [2,98]. And although Hegel clearly exaggerated the development of bourgeois relations in Prussia, however, the general trend is, in our opinion, right. History is interpreted by Hegel as a progress in the realization of freedom and its objectification in political and legal forms and institutions [2,98-99]. The progress of the ethnic phenomenon, which is the dialectical unity of the natural-biological and social aspects, can be logically presented as the process of substituting natural determinants of ethnogenesis for social ones. Natural and social notions should be distinguished not only as two phases of the formation of ethnic groups, but also as phenomena that exist and interact throughout the history of mankind. The degree of development of freedom (an objective criterion for the progress of ethnogenesis) is directly proportional to the degree of domination of the social characteristics of the ethnic over the natural and biological.

The leading nation-states and their citizens have historically passed all the floors of ethnogenesis. As for immigrants from "traditional" states of culture, they are "stuck" in the elevator of the blood-kin (tribal) stage. Therefore, criticism of multiculturalism is aimed primarily at the fact that the policy of multiculturalism is supported not only by culture, but also by communities that take on the mission of representing the interests of the entire ethnic group. Such community support stimulates the development of group identity, replacing the identity of the individual, consolidating the power of the community over the individual. Thus, there is an artificial preservation of traditional-communal relations, and the individual integration of representatives of different cultures in civil society is impeded.

In connection with the processes of globalization, national states more and more from demotic-unitary, where the basis of the national state is a certain ethnic

group, turn into ethno-pluralistic, where the union of society does not occur around a certain ethnic element, but around a certain political idea . To this objective process, many countries, including European ones, were not prepared.

More prepared were those countries of formation which practically happened with the settlement of their territory (the United States of America, Canada). These countries successfully cope with the process of international migration, creating a supranational model, integrating millions of emigrants. The American nation is a vivid example of a "Western" model, the components of which are the historical territory, the political and legal equality of members, the common civil culture (and not the culture of a certain ethnic group) and ideology. Civil culture is developing not with ethnic cultures, but with them. For example, in the United States, there is no official language, English is not legally constituted as the state language of the country (at the federal level), in some states legally several languages as official are fixed.

The experience of politics of multiculturalism in Western Europe, the USA and Canada is valuable and instructive for Ukraine. In Ukraine, the process of forming a civil (political) nation is quite difficult. If the Ukrainian ethnic nation - a product of history, which has absorbed the experience of centuries, then the Ukrainian multiethnic nation - it is rather a phenomenon of the future. The Ukrainian multiethnic nation is the citizens of the state, who perceive themselves as the only "we" without a distribution according to ethnic characteristics.

In a polyethnic society, ethnic characteristics of language, customs, traditions can become factors that do not unite, but on the contrary disconnect society. V.Lipinsky's ideas remain in his letter to Bohdan Shemet, written in Reichenau on Dec. 12, 1925: "If you want the Ukrainian State to be - you must be patriots, not chauvinists. "

This means, above all, that your nationalism must rely on the love of your fellow countrymen, not the hatred of them, because they are not Ukrainian nationalists. For you, for example, there should be a closer Ukrainian Moscovophil or Polynophil than a foreigner who would help you to escape from Moscow or from Poland. You must mind all your feelings and your whole focus on finding an understanding, finding a common political language with the local Mussofil or Polynofil - in other words: to create with them a separate state on the Ukrainian Land.

Being a patriot means all the forces of one's soul should want to create the human, state and political coexistence of people who live on the Ukrainian land, and

not dream about the drowning in the Dnieper of most of their own fellow countrymen. Being a patriot means, first of all, that you demand good and good deeds from yourself, as from a Ukrainian, and not primarily to hate others because they are "not Ukrainian". Instead, to be a chauvinist, it means to cover up my spiritual netting with fanatical cries about "Ukraine's native language", about "native language", "we are Ukrainians!", about the courses of the "Muscovites and the Leo", etc. Let God save you from this kind of "nationalism", which can bring only what has already brought: the ruin of Ukraine. "[3,745-746].

An important consolidating factor of a nation should be, first and foremost, a sense of citizenship of Ukraine, which equally cares about its sons and daughters, without separating them from ethnic, social, racial, religious or other grounds. It is an objective process that should be sustained and developed on the basis of the ideals of freedom, fraternity, respect for the sacred rights of man and citizen. The process of national emancipation should take place in the direction of the general democratic, pro-European.

Thus, despite the existing shortcomings and mistakes in the implementation of multiculturalism, there is no democracy in it, in the modern multi-ethnic society based on the principles of humanism, freedom of cultural expression, and democracy, including Ukraine, if it sees itself as a European, democratic country.

Literature:

1. Bulgakov S.N. Srednevekovyy ideal i noveyshaya kul'tura. //Sb. «Dva grada». M.:Put', 1911.-T.1, - 303 s.
2. Gegel'. Filosofiya istoii. – Soch. V 3-kh t. M., 1956. – T.3. – 470 s.
3. Rimarenko YU.Í. Mala yentsiklopedíya derzhavoznavstva. – K.:Geneza, 1996. – 942 s.

Philosophy of culture

Makhmet M., Almukhamedov A.R., Abubakirova A.E.

Nur-Mubarak Egyptian University of Islamic Culture, Almaty, Kazakhstan

THE FORMATION OF RELIGIOUS EDUCATIONAL SYSTEM OF KAZAKHS IN CHINA

Today a part of the Kazakh population lives in the north of Xinjiang. Xinjiang is the Chinese name given to East Turkestan and Dzungarian steppes, which were occupied the Qing Dynasty in the 50s of XVIII century. The Kazakhs mainly concentrated in the Ili, Altai, Tarbagatay regions, on the northern slopes of the Tien Shan Mountains in the east-west of Urumshi. In 2010 the sixth national population census was conducted in the People's Republic of China. As a result of this census, the population of Xinjiang is 21 million 815 thousand 815 people. This state is 1.6% of the population. In the case of nations, it is assumed that 45.84% are Uighur; Chinese – 40.47%; Kazakh – 6.5%. It means that 1 million 418 thousand 278 Kazakhs live here.

Now if we look at XIX century Xinjiang, Kazakhs have lived as a foreigner, and in a social circle which was dominated by the people from other religions and nations such as China, Manjur. They searched ways to avoid being absorbed in such a community environment. They decided that the only way to preserve their national identity, language, religion and traditional culture is the development of the nation's education. It began with religious education [1, p. 251].

Thus, Kazakhs in the Xinjiang region began their education system with the religious education.

However the local authorities were able to control the populations in the less populous areas and prevent their religious beliefs. Example for this is the personal domination of militaries who led East Turkestan in the 20-30s of the 20th century. This can be seen in the limitation of permitted religious practices at that time. For example:

1. Mullahs were able to engage in religious activities only at their mosques;
2. It is not permissible to open separate religious places and to read the Qur'an in the family;
3. The Qur'an and the Hadith are read only by the preachers;

4. The Mullahs were not allowed to distribute the Qur'an in other regions;
5. Creation of religious associations was not permitted.

Nevertheless, wealthy Kazakhs in Xinjiang, who have not suffered such pressure, have begun to educate children in their homes since the end of the nineteenth century [2, p. 57].

According to the nomadic tradition of the Kazakhs, educating children of one tribe of one village by hiring mullahs became the basic educational system [3, p. 96].

Over time, the demand for religious knowledge increased and the number of children receiving religious education became more. Now there appeared a need for an educational institution that will train them in one place. At the same time, wealthy people of major regions such as Ili, Altai, Tarbagatai had accumulated considerable funds and contributed to the creation of a madrassa for teaching religious education.

1. The history of opening of madrassas

In 1827, among the Altai mullahs, the authoritative Mukhamet Momyn (the son of Shahi Mansour) built a small house in the village of Kozhamzhar, in Altai, built a madrasa and taught children. Subsequently, the mosque was replaced by a madrassa. Looking at its appearance, the people called it "the yellow mosque".

Mukhamet Momyn is promoted to the position of the jury due to his work. Thus, for the first time in Altai the system of jurisdictional power which would give Islamic sentences was established [4, pp. 25-26].

Historian and scientist Kabimolla Manzhbayev's book "Short facts of the Kazakh Education History" states: "Mosques with madrassas where Kazakhs lived in Eastern Turkestan have been built since the end of the second half of the XIX century. We can point as example the madrasa "Jota Haji", built in 1870 in Sary Terek, Altai. In the Ili district in 1920, a madrassa "Tokzhan" was built [5, p. 122, 168].

For this madrassa from Bukhara the mullah Myrzabakhy or Myrzabakhyt (in some sources it is said that Mahbubulla) was invited. He taught Arabic to Kazakh children.

Many religious and public figures have studied in madrassa. One of them is famous for the Kazakhs of Altai and Mongolia, a prominent intellectual of his time, a poet, a religious figure Akhyt Haji Ulimzhiuly (1868-1940). Akhyt opened the Koran in a young age with the help of his cousin. Later he learned Arabic, Persian and Turkic

languages from Makhbubulla come from Bukhara, also learned fiqh science called the Shari'ah rules, in the village of Zhuangan (Zhotakazhi).

He built a mosque and opened madrassas in the village of Sarbulak, Koktogay district. His works "Abak kerey", "Batyr Zhanibek", "Ghihansha" were published in Kazan publishing house. In 1907, he fulfilled the obligation of pilgrimage and worked for introducing to the people the art of education, labour and morality [6, p. 44].

In 1864 after capturing of Ili by the government of tsarist Russia Irtysh River Kazakh tribes became populating along Irtysh and Ili Rivers, starting from the fall of 1882 Naiman, Kerey tribes settled on the right bank of the river Kunes. Thus the increase in the number of people and illiteracy in the country put to the main place the process of education. Apart from it, developing of Islamic educational system in Central Asia's major cities as Samarkand, Bukhara, Ufa, and Kazan has affected Xinjiang province. The disciples who had been trained there came and began teaching. In particular Sabit abyz, who was educated in Kazan in Bukhara, in 1875 constructed Sabit madrassa and served as an imam. He received the title "Damolla" and worked in the northern Xinjiang's vast country for almost 40 years as a teacher in the way of imam, and made great contributions to the elimination of illiteracy in these regions. In this madrassa studied well-known people to all the Kazakhs in China as Mami beysi, Zhakyp Bapyuly (1850-1943).

One of the four wealthy people from Altai Kazakhs, Zhurtbay, opened a madrassa of "Established wall" in 1880. In 1900, Mami beysi invited people as Cakir (Turkish), Nurqabdulla (Uzbek) and opened the Abakiya school in Altai.

The last madrasa in Xinjiang was the madrassa of the Tokzhan in Ili. It was built in 1920. It was the first time that girls were accepted and new classes were started [7, p. 17].

During these years, that is, the last part of the XVIII century and at the beginning of the twentieth century, often densely populated North Xinjiang Kazakhs in China has increased the number of religious madrassas in the region than before. Historian, researcher Zhakyp Mirzaqanuly in his report "The history of the formation of the educational system in China" lists some of them as follows: Tokzhan madrassa in region Tekes, Ile, Abdullah Haji madrassah in the region Toly, Isa Haji madrassa in the region Shagantogai, Ertis Bazar Madrassa in Balbagay in Altai region, Nurzhada Saduakas madrassa in Karatau district of Urumshii region and others.

2. Teaching system

According to Islamic law, madrassas were built near the mosques and religious educational institutions were opened to educate boys and adults. In order to cultivate the knowledge quickly, we had to master the Arabic language. Taking into account these issues, Arabic classes were increased in madrassas. Madrassas educated three (high, middle, elementary) levels. At the initial level, letters, prayers and Koran were taught. Mid-level is for Arabic grammar and Quranic verses. Fiqh, aqida and Islamic philosophy were taught at the highest level.

There are two methods in the education system. The first is the ancient method of teaching the Arabic language "Usuli Qadim", the second is the new method of reading "Usul al-jadid". Some madrassas' curricula have new disciplines. They are: Kazakh language, counting, geography, etc.

As well as graduates who graduated from each university and worked for the population religious scholars graduated from this kind of religious educational centres raised to the rank of an honoured workers. Some of them are: Zuqa Kazhy batyr, AkytUlimzhiuly, Gusman qari Eshmukhametuly, Shylby Komekuly and others.

Zuka Sabituly was born in 1866 at the foot of Mount Kalba in the east. He, who was from the Itheli tribe of Abak Kerey, pursued the course of ancestors and received religious education. In 1903 he went to Mecca to perform the pilgrimage.

During the period of 1946-1951 Gusman Kari Eshmukhametuly served as the chief imam of Shaueshek and the deputy chairman of the religious court founded in Shaueshek in Tarbagatai region. He is known not only in this region, but also all along Xinjiang as Bulbul Qari known as an orator and educator [8, p. 405].

In addition one of the most prominent and influential poets of his time in the Ili region is Shylby Komekuly (1860-1936). He was educated in a madrassa for from his young ages and was given a religious title of Aghlam akhun. He felt the need to raise the knowledge of people through education and went to the village, with his own funds built madrassa, school, and educated people. He also preached the nation to educating the children in madrassas and mosques [9, p. 268].

In 1919 in Sholakai village of Kuldzha district he built mosque-madrassa in the village of Nar. The poet Shylby did not stop here, but in 1921, he made a contribution

to the development of Islam by building the mosque-madrassa in Turgen-Taskorgan, Kunis District, according to the invitation of Kunesbai and Zhenbay.

Thus, the Islamic education system has gained a unique place in China, thanks to the teaching and educating works of educated scholars of the country.

If the education system of Kazakhs in China began in the nineteenth century, then the trends in the development of society, gradually transformed into subject studies, that is, a new knowledge, as a result of their aspiration for knowledge and understanding.

The system of religious education has been the main education system for Kazakhs in Xinjiang region for more than a century and has brought significant changes to the Kazakh society. It is reflected in the following aspects:

- The system of religious education spreads the prominent ideas of the people of Central Asia to the Kazakh steppes and widened areas of thoughts for people.

- Madrassas have long been a place of education for the Kazakh people and have reduced the illiteracy among the population.

- Religious education system promoted the great religious and public figures of the Kazakh people.

- The system of religious education has opened the ways to learn subjects as astronomy, mathematics.

- Religious education system enriched the linguistic reserve of the Kazakh people. etc.

In its turn, there is no doubt that mosques and madrassas in China have contributed to the prosperity of the Islamic religion and the knowledge of Kazakh people in it.

References

1. Ospanuly K. Ile kazakh avtonomialy oblysy. // Aghaiyn. – Almaty, 2000.
2. Myngzhanuly N. Qazaqtin qysqasha tarixy – Yrimjhi: Xalyk, 1987
3. Aqmetbekqyzy G. Qytaidagi qazaqtardin sayisi jagdaiy men aleumettik omiri (1919-1949) – Almaty 2002
4. Myngzhanuly N. Islam dininin qazaq halkina taraluy Shinjhan qogamdik gylymdardin jurnali 1990 №1

5. Mynjibaev Q Kazakh oku-agartu tarixinan kyskasha derekter – Yrimjhi „Xalyk“ 1998
6. Kazakhylt – azattik kozgalisi kop tomdik – Almaty “El – shejire” 2008
7. GE Feng-jiao, FANG Ruo-yu. 伊斯兰教对新疆哈萨克族教育的影响 (Islam dininin Shynjan kazakhtarinin oku – agartuyna ykpaly) Ile pedogogikalik instituty qylymi jurnali 2009 №2
8. Islam ensikopediyalik aniktamalik – Almaty „Aruna“, 2010
9. Muqametkanuli N Qitaidagi kazakhtardin qogamdik tarixy Almaty „Kaz Akparat“, 2000.

PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY

Psycho-educational problems of personality development in modern conditions

К.п.н., доц. Назмутдинов Р.А., магистр психологи Калиниченко О.В.

Костанайский государственный педагогический институт, РК

ВЛИЯНИЕ НЕБЛАГОПОЛУЧНОЙ СЕМЬИ НА ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКА

Проблема психологического влияния неблагополучной семьи на девиантное поведение несовершеннолетних является важнейшей проблемой превентивной психологии - раздела юридической психологии, изучающего природу и генезис отклоняющегося поведения с позиции междисциплинарного системного подхода, включая личностные, социальные, социально-психологические, психолого-педагогические и другие факторы, обуславливающие социопатогенез.

Для характеристики негативного психологического влияния неблагополучной семьи на несовершеннолетних необходимо разъяснить понятие «отрицательный фактор» и «отрицательное влияние».

«Отрицательный фактор» - явление действительности, которые по содержанию и направленности вступают антиподами положительных факторов. Если последние оцениваются как источник, способствующий прогрессу личности, то их антиподы – отрицательные факторы как сила, тормозящая этот процесс. По мнению Т.В. Богудской [1, с.35], отрицательными факторами процесса формирования личности следует считать те явления действительности, которые по содержанию и направленности не соответствуют нормам и требованиям общества, а своим воздействием на личность способны тормозить ее дальнейшее совершенствование.

«Отрицательное влияние» относится главным образом к результатам воздействия того или иного фактора. Влияние на субъект может быть амбивалентным (двойким), то есть при определенных условиях положительное

может переходить в отрицательное и наоборот. И.П. Прокопьев [2] полагает, что все отрицательные явления действительности, включаясь в реальную среду в развитие конкретной личности, становятся факторами этого процесса и могут оказывать как положительное, так и отрицательное воздействие.

И.Б.Пономарев, Е.А.Пономарев [3, с.48-50] выделяют пять основных причин дезорганизации семейных отношений: 1) социально-экономические условия (хроническое безденежье, нищета, отсутствие нормальных условий жизни) часто служат причиной дезорганизации, конфликтности семейных отношений; 2) социально-психологические причины (семейные конфликты) связаны со спецификой взаимоотношения и общения супругов; 3) личностные причины (акцентуации характера, особенности личности супругов); 4) негативные межличностные отношения (недоверие, безразличие, недовольство) могут некоторое время не находить отражения в общении супругов; 5) дезорганизация общения супругов выражается в язвительности, грубости, невнимательности, провоцирует конфликты на поведенческом уровне.

Рассмотрим теперь, каким образом влияют родители на своих детей и в чем выражается негативное влияние неблагополучных семей на поведение несовершеннолетних.

Существует большое количество исследований, которые убедительно доказывают зависимость между негативными взаимоотношениями в системе «родители - ребенок», эмоциональной депривацией в семье и детской агрессией. Установлено, например, что если у ребенка сложились негативные взаимоотношения с одним или обоими родителями, если тенденция развития позитивности самооценки и Я - концепции не находит поддержки и опеки, то вероятность длительного девиантного поведения существенно возрастает, ухудшаются отношения со сверстниками, проявляются агрессивность по отношению к собственным родителям.

Недостаток общения родителей с детьми и неприятие их со стороны родителей также является верным признаком делинквентного поведения личности в будущем.

Свидетельствуют об отрицательном влиянии семейных ссор и скандалов на формирование личности детей: В.Л. Васильев [4] говорит «Важнейшим условием формированию личности трудного подростка в большинстве случаев является неблагополучная ситуация в семье.

Влияние неблагополучной семьи отражается и на социальном уровне функционирования психики В.Л. Сисенко [5] подчеркивает: «Если ребёнок растёт в семье, для которой характерны постоянные ссоры, конфликты, скандалы, то он полагает, что тёплые, нормальные взаимоотношения между людьми лицемерны Первый, самый решающий опыт эмоционального общения у него отрицательный. В результате вырабатывается особый взгляд на мир человеческих взаимоотношений, который закрепляется в психике и который очень трудно перевоспитать».

В литературе по психиатрии завоевала признание точка зрения о том, что в условиях конфликтной семьи ребенок приобретает отрицательный опыт общения, чувствует враждебные, недружелюбные взаимоотношения между родителями, преждевременно разочаровывается в человеческих взаимоотношениях вообще и не приобретает положительного опыта сотрудничества и кооперации, столь необходимого для жизни в обществе. Поэтому в условиях конфликтной, проблемной семьи частые случаи патологического развития характера ребенка, возникновение трудновоспитуемости девиации поведения несовершеннолетних.

В ходе нашего эмпирического исследования установлено, что наиболее весомыми типами неблагополучных семей, являются алкогольные и асоциально-аморальные.

У несовершеннолетних из неблагополучных семей зафиксировано четырнадцать форм девиантного поведения (в среднем 3,7 на одного ребенка): 1) повышенная агрессия, жестокость (16,22%); 2) тунеядство, нежелание учиться, второгодничество (14,89%); курение (12,02%); 3) употребление спиртных напитков (11,64%); 4) бродяжничество, попрошайничество (11,07%); 5) раннее начало половой жизни, проституция (7,44%); 6) токсикомания (6,11%); 7) воровство (5,73%); 8) хулиганство (5,15%); 9) участие в криминальных группах (4,01%); 10) наличие судимости (2,67%); 11) суицидальное поведение (1,72%); 12) вандализм (0,76%); 13) употребление наркотиков (0,57%).

Наиболее весомыми формами девиантного поведения несовершеннолетних являются следующие: повышенная агрессия, жестокость - на первом месте; тунеядство, нежелание учиться - на втором; курение - на третьем; употребление спиртных напитков - на четвертом; бродяжничество,

попрошайничество – на пятом; раннее начало половой жизни, проституция - на шестом; токсикомания - на седьмом.

Стрессы и дистрессы, которые испытывает несовершеннолетний в условиях жизни неблагополучное семье, способствует запуску психологических механизмов преступного поведения и формированию девиантного поведения несовершеннолетних. Таким образом, полученные данные, позволяют нам сделать вывод о том, что неблагополучная семья психологически влияет на поведение несовершеннолетних и способствует формированию девиантного поведения последних.

Литература:

1. Богуцкан Т.В. Компенсация негативных влияний микросреды на младших школьников: Дис. ... канд. пед. Наук. - Барнаул, 2001. - 124 с.
2. Прокопьев И.П. Проблемы отрицательных влияний в воспитании. - Курск, 1994.- С.102-129.
3. Пономарев И.Б. Избранные труды: Юридическая психология, конфликтология и психология управления, практическая психология в ОВД. - М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2012. - 464 с.
4. Васильев В.Л. Юридическая психология. - 3-е изд. - СПб.: Питер, 2010. - 380 с.
5. Сысенко В.А. Супружеские конфликты. - 2-е изд. - М.: Мысль, 1989. - 168 с.

Developmental psychology

Бекмурзина А.Б., Маханбетова А.Ж., Малибаева А.М.

*(преподаватель, кафедра педагогики и психологии, СКГУ им.М.Козыбаева,
г.Петропавловск, Казахстан, albina26@bk.ru)*

МАМАНДЫҚ ТАҢДАУДА БАҒДАР БЕРУДЕ ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЕСКЕРУ

Жеткіншек жас кезеңінде баланың бойында бұрын қалыптасқан қасиеттерге жаңа сапалар немесе жаңа құрылымдар қосылады. Бұл құрылымдар бұрынғы психологиялық және физиологиялық көріністерге жаңа сапа беріп, олардың бір-бірімен бітісуі әлі аяқталмаған кез болғандықтан, көптеген екі жақтылық орын алады. Сондықтан бала көптеген қиналыстарға ұшырайды: болашақта кім болатынын, өмірде орындайтын әлеуметтік ролін, қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтау қажеттілігі туғанынан бала уайым шегіп, өз орнын іздейді.

Үлкендер баланы барлық уақытта түсіне бермейді. Қарым-қатынас барысында жеткіншектерді өздеріне бағындыру, үстемдік көрсету, тіл алуды талап ету орын алады да, мұндай көзқарас баланың қырсықтығын туғызып, нәтижесінде үлкендер мен баланың арасында текетірестік орын алуы мүмкін.

Жеткіншектердің дене мүшелерінің дамуында да үлкен үйлеспеушілік орын алады. Мәселен, олардың аяқ-қолдары, бет-мойыны тез ұзарады да, кеудесінің өсуі, бұлшық еттерінің ұзаруы кешеуілдейді. Дене мүшелерінің бір келкі дамымауы салдарынан жеткіншекте «өзін жарым-жан сезінуі» деп аталатын комплекс пайда болады. Ол денесін тік ұстауға қиналып, көбінесе бүкшейіп, немесе бір жағына қисайып жүреді. Жеткіншек жас кезеңінде балалардың эндокриналық жүйесі де өзгеріске ұшырайды. Гипофиздік гармондар жыныс безінің жұмысын әсерлендіріп, күшейтіп, жеткіншекті жыныстық өмірге дайындайды. Ми қабығының жасушалары жыныс армондарының тітіркендіруіне әсерленгіш. Сондықтан жеткіншектер көп мәселелердің байыбына үңіліп жатпайды, сөзді аяғына дейін тыңдап болмастан, морт кететін қылықтары осының салдарынан туады.

Жеткіншек жас кезеңіндегі мінездің кейбір көрсеткіштерінің шамадан тыс дамып кетуін акцентуация деп атайды. Акцентуацияның байқалу ерекшеліктерін Леонгард жан-жақты зерттеп, оның типологиясын жасаған. Сонымен қатар осы жас кезеңінде мазасыздану да бала өмірінде едәуір орын алады.

Осы жас кезеңінің ерекшеліктерін ата-аналар, мектеп мұғалімдері, сынып жетекшісі, басқа да жеткіншіктің айналасындағылар жақсы түсінетін болса, барынша төзімдік көрсетіп, түсінушілік білдірсе, балалар жас қиындығын оңайырақ көтереді.

Жеткіншек жастың ерекшеліктері:

- барлық нәрсені өз бетімен орындап, үлкендерден қамқорлығы мен ақыл-кеңесінен құтылғысы келуі;

- үйге берілген тапсырмаларды жаттап алмастан өз сөзімен түсінікті етіп айтуға тырысуы;

- үлкендерге сын көзбен қарап, олардың айтқанын сынап-мінеп, кей кезде, өрескіл мінез көрсетуі; жеткіншек істі игеру жағынан әлі бала болса, ал талап қою жағынан ересек, өз мүмкіндігін жоғары бағалап, бәрін өзі істей алатындай сезінуі.

Жеткіншектердің қырсық мінез көрсетуіне, ересектер талабын оңай орындамауына негіз болатын бірнеше себептер бар. Олар:

Балалардың оқудан басқа айналысатын шаруасының болмауы.

- Радио, теледидар, басқа да ақпарат көздерінен ересектерге арналған хабарларды көріп, соған еліктейтіндігі.

Өзінен үлкен балалармен танысып, солардың жарамсыз әрекеттеріне еліктейтіндігі.

Күні-түні фантастикалық және криминалистикалық әдебиеттерді оқып, ондағы кейіпкерлерге еліктеуі. Акцентуацияның көрініс беруі.

- Агрессиясының анық байқалуы.

Жасөспірім кезейінде конструктивті даму барысынан келесі ауытқулар болуы мүмкін:

- идентификациялауының диффузиялылығы: адамның иденттілік қалыптастыруға қысқа мерзімді мүмкінділігінің жоқтығы.

- уақыт диффузиясы: екі көрініспен пайда болатын уақыт сезімінің бұзылуы. Уақыт диффузиясы қорқыныш немесе өлімді тілеумен байланысты;

- жұмыстың тұрып қалуы: көбінесе идентика диффузиясымен көрінетін табиғи жұмыс қабілетінің бұзылуы;

- жат идентификацияның орын алуы: идентификация қалыптасуында нормамен әсер ететін барлық факторлар мен рольдердің мойындалмауы. Яғни, мұны үлкендер керек емес немесе қауіпті деп бағалайды.

Негізінен бұл ауытқулар аса қауіпті көрінгенмен көп жағдайда есею процесі рамкасы толығымен дұрыс вариация болып табылады бірақ егер де ақырғы жағдайда психикалық ауруларға немесе антисоциалды мінез-құлықтың анық формасына алып келуі мүмкін. Сонымен қатар, қазіргі ерте жас өспірімдердің жыныстық қатынасқа деген қызығуы артып отыр. Жыныстық қатынастың ерте басталуы түрлі жат қылықтармен (төмен үлгерімділік, қылмыс жасаумен, алкоголизммен, жүйкелік психикалық аурулармен) байланысуы мүмкін, және мұны дәлелдейтін статистика бар. И.Кон пікірімен келісетін болсақ, ол - «ешқандай да сексуалды ережелермен заңдар немесе идеалдар интровертті және экстрровертті, невротикпен тұрақты индивидті тепе-тең жағдайда толығымен билей алмайды, өйткені бір адамның қорегі басқа адам үшін у болып табылуы мүмкін. Осыны түсінуден барып психикалық саулық басталады» - дейді Кон И.С. Атақты американдық рок музыкант Ди Снайдер «жеткіншектерге арналған өмір сұру курсы» кітабында өз досының теориясы туралы айтады. Ол өз теориясын «мұның себебі не» деп атап, мүмкін деген мотивтерді талдайды. Олар:

1. Өзін жалғызбын деген сезінуден арылу немесе танымал болғысы келу;
2. Өзінің ата-аналардан тәуелсіздігін білдіргісі келгендік;
3. Көмек керектігі туралы ішкі санадағы дауыс;
4. Махаббатты ұстап қалу үшін;
5. Себебі «мұны барлығы істеп жатыр». Жасөспірім үшін өз қатарластарымен қарсыласу қиынға түседі.

Сонымен, жыныстық қатынасты меңгеру әр бір жасөспірімнің міндеті. Өйткені ол адамның ертеңгі өміріне негіз болады, бірақ бұл жөніндегі кедергілердің болуы жасөспірімдердің мінез-құлқының ауытқуына негіз болады

(өзіне сенбейді, қорқыныш сезімі билейді, өзін кем санайды, ішкі сөйлеуге ұшырауы мүмкін т.с.с.)

Жасөспірімдік кезеңдегі оқушылардың эмоционалды үйлеспеуіне себеп болатын факторлар жан-жақты. Олар ауытқып отырады. Психологияда бұл кезеңдегі проблеманы мінез-құлық ерекшеліктерін екіге бөліп қарастырылады:

1. Интернализацияланған (өзіне бағыттылған);

2. Экстернализацияланған басқаларға бағытталған.

Экстернализацияланған мінез-құлық ассоциалды мінез-құлықтың соңғы жағдайы болып табылады. Жасөспірімдердің мінез-құлқының өзгеруі - негізі мен олардың ерекше жағдайларға талпынуы, мектепте танымды болғысы келуі. Невский И.В. жасөспірімнің ерекше мінез көрсетуіне негіз болатын психологиялық жағдайларды атап көрсетеді. Олар:

1. Жасөспірімдердің құрбандықты қажетсінуі.

2. Анатомио-физиологиялық ерекшеліктеріне байланысты эмоционалды тұрақсыздық білдіруі.

3. Агрессиясының анық байқалуы.

4. Акцентуация түрлерінің анық байқалуы.

5. Психикалық дамудағы ауытқулардың жиі кездесуі.

6. Өзін-өзі төмен бағалауы.

7. Өзін бейадекватты төмен бағалау. Бұл жағдайларға әсер ететін факторлар:

1. Микроэлеуметтік фактор - бұған жасөспірімнің іс-әрекетінің негізгі үш сферасы кіреді: отбасы, мектеп және қатарларының референтті группасы: отбасылық тәрбие сферасында психологтар оның гипер және гипосүйемелдеу сияқты тәрбие стильінің дұрыс емес жақтарының болуын көрсетті. Айта кететін нәрсе истереоидты және гипертандты сипаттағы акцентуацияның қалыпты емес типі үшін қатерлі болатын гипертандты, ал гипосүйемелдеу-шизоидті және эмоционалды мобильді тип үшін қатерлі болып келеді (Трудные судьбы, 1991). Сонымен бірге эмоционалды үйлеспеудің Александров А.А. «фрустрациялау» деп атап оның екі типін көрсеткен.

1. Агрессивті қорғану типі - бұл отбасындағы эмоционалды итерілуден қалыптасады;

2. Оппозициялы тип - «бұл отбасы кумирі» тәрбиесі негізінен қалыптасады.

Аграссивті қорғану типі - ерекше қиын аграссивті сипатпен ерекшеленеді. Мұндай балалар төбелескіш, жаушыл, конфликтігі түскіш, тұрақсыз, мектептегі тәртіптің дезорганизаторы болып, бұл балалар дәрәкі бұзылысқа барады. Алкогольдікке салынуы мүмкін. Мұның негізгі себебі аланың туылуы қажетсіз болған жағдайда ол соны сезінеді. Баланың қағылып тастауы түрлі формаларда көрінеді, құпиялық өтті. Ата-аналардың олардың қатты сөйлесуінен көрінеді. Бұл негізінен конфликтідегі, достығы жоқ отбасыларда көрінеді. Бала барлық уақытта нервті жағдайда жүреді, отбасыдағы үлкендерді өтпелетуінен қорғанудан аграссивті қорғану қалыптасады. Балалар айналадағыларға сенбеушілікпен қарайды, «біреу барлығына қарсы» позициясы отбасыдан тыс уақытта да қалыптасады, осының негізінде айналадағы адамдармен де конфликтіге түседі, олар оны қаға бастайды, оны эгоист қатал деп есептейді, бірақ ол мұның бәріне өзін кінәлімін деп есептемейді, барлығына басқаларды кінәләйді.

Микроәлеуметтік фактор-қазіргі уақытта жасөспірімдердің қалыптасуына үлкен әсерін тигізеді. Бұл негізінен қоғамның идеологиялық тенденциясынан экономикалық тенденцияға өтуінен көрініп отыр. Сондықтан жасөспірімдерде статистикалық тұрғыдан кері мінез-құлық кең деңгейде көрініп отыр. Оған бірден бір себеп "орта" болып отыр. Бұларда олардың бір сезімдердің орнына потологиялық сипаттағы келесі бір сезімдердің келуі мүмкін.

Қорытындылай келе, оқушылардың мінез-құлқының ауытқып немесе бұзылып келе жатқанын неден байқауға болады. Мәліметтерге сүйенсек бала тырнағын тістеп отыруы мүмкін, ол ішкі мазасыздандудың пайда болуынан да және түнгі шытырман жағдайлардан да көрінеді, яғни мінез-құлықтың өзгеруінің көріністері болып табылады.

Жеткіншектік кезең мен жасөспірімдік кезең бір-бірімен тығыз байланысты болып табылады. Оларға әсер ететін себептердің мазмұны да бірдей және бұл екі жас бір-біріне тәуелді. Мысалы, жеткіншектік кезең психикалық процестермен, жекелік дамуын, ағзаның физикалық жетілуімен сипатталса, жасөспірімдік кезеңде ағзаның жетілуі аяқталады, жасөспірімнің ішкі позициясының күрт өзгеруімен сипатталады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бютнер К. Жизнь с агрессивными детьми. М., 1991.
2. Ю.Бернштейн К.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. М., 1966
3. Диагностика готовности детей к обучению в школе - анализ поведения. М., 1993.
4. Валиева М. Білім беру технологиясы және оларды оқу-тәрбие үрдісіне енгізу. Алматы, 2002.
5. Нұрмұхамбетова Т.Р., Рсмаханбетова Ш.Е. Тәжірибелік психология. Шымкент, 2004.

Клименко І.В., Євдокімова О.О.

Харківський національний університет внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В ХОДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Проблеми корупції як в нашій країні, так і за кордоном міцно утримують вищі позиції в рейтингу актуальності. Численні дослідження цього явища і пошук вирішення проблеми широко розглядаються з правового і економічного ракурсів. Проте корупційна поведінка особистості, перш за все, є складним соціально-психологічним процесом, де на чинники зовнішнього оточення і специфіку професійної діяльності накладаються особистісні характеристики людини.

Зміни у цілях професійної освіти, що відбуваються у світі і в Україні, співвідносяться з глобальним завданням забезпечення входження людини у професійне співтовариство та її продуктивної адаптації до його вимог. Це викликає необхідність постановки питання про більш повний, особистісно і соціально інтегрований результат освіти [1]. Головною вимогою суспільства до особи поліцейського сьогодні є його чітка антикорупційна позиція. Важливу роль в її становленні відіграє етап професійної підготовки, зокрема система психологічного супроводу навчально-виховного процесу, який має атрибутивні ознаки діяльнісного опосередкування особистісного розвитку. Тільки виходячи із сутності особистості і діяльності можна прогнозувати професійне зростання майбутнього фахівця [1].

Антикорупційна спрямованість особистості є поняттям, здатним відбити увесь спектр проявів особистості у соціально - професійній сфері. Формування антикорупційної спрямованості особистості курсантів в умовах вищої поліцейської освіти має бути реалізоване за допомогою системного її формування в процесі професійного навчання і виховання.

Соціальний досвід формує ті значимі риси особистості, які визначаються світоглядом і мірою його цілісності, мірою усвідомлення людиною свого місця в суспільстві, а також змістом і характером потреб і інтересів. Соціально

обумовлені особливості, представлені в зовнішній підсистемі індивіда, є сплавом його моральних якостей і особистісного досвіду, що виступає об'єктом і якістю накопичених ним знань, умінь і навичок [2].

Оскільки соціально обумовлені особливості найбільш піддаються коригуванню, саме вони мають бути об'єктом педагогічних дій, у тому числі при формуванні антикорупційної спрямованості.

О.О. Шарапова пропонує власний варіант характеристики особистості, схильної до корупційної поведінки [2]. Згідно з представленою характеристикою, особистість, схильна до корупційного мислення і поведінки, має недиференційовану структуру установок моральної поведінки, низький рівень задоволеності життям, прагнення істотно підвищити рівень задоволеності собою і власним життям шляхом отримання матеріальних благ. Спроби самоствердження через багатство і владу базуються на відсутності генерального сенсу життя, переважанні матеріальних, а не духовних цінностей особистості. Причому корупційна поведінка носить полімотивований характер. Провідний мотив - користь - виражається у прагненні забезпечити себе максимально можливими матеріальними благами. Ще один мотив - ігровий: передчуття певного ризику корупційних взаємовідносин приносить правопорушникам психологічне задоволення. Також авторці вдалося виявити перекладання відповідальності за результати власної діяльності на інших людей і обставини (екстернальний локус контролю) [2].

Соціально-історичний спосіб життя особистості, схильної до корупційної поведінки визначається проявом наступних фактів: низький рівень правової і громадської культури; виражена стратифікація суспільства на тлі індивідуалізації громадської активності; низький виховний рівень; можливість корупційної соціалізації ще в процесі формування особистості.

Незважаючи на усвідомлення високої актуальності питань, пов'язаних з корупцією, на жаль, треба визнати, що система оцінки як самого явища, так і показників антикорупційної спрямованості особистості, не є сформованою. Хоча спроби вирішення цієї проблеми робилися за кордоном і в Україні. Без сформованої системи оцінки психологічне втручання не може принести бажаних результатів.

Антикорупційна спрямованість особистості курсанта є основним показником в оцінці ефективності педагогічних зусиль із її формування.

Когнітивна характеристика антикорупційної спрямованості особистості майбутнього поліцейського визначає сформованість комплексу антикорупційних знань, умінь, навичок, розвиненість почуття патріотизму і громадянськості. Основним показником цієї характеристики виступає антикорупційна спрямованість в громадській сфері, що оцінюється за допомогою розроблених тематичних опитувальників і тестів.

Антикорупційна спрямованість особистості більшою мірою визначається її громадянською позицією. Оскільки остання не є природною, генетично обумовленою якістю, її формування вимагає цілеспрямованого, спеціально організованого, науково обґрунтованого процесу психологічного впливу. При цьому основні зусилля мають бути спрямовані на формування громадянського світогляду, через зовнішню підсистему особистості, що виражається в діяльності (повсякденній, побутовій, професійній), і в образі життя.

Література:

1. Євдокімова О.О. Теорія і практика психологічного супроводу навчально-виховного процесу у вищому технічному навчальному закладі: автореф...дис. доктора психол. наук: 19.00.07/ О. О. Євдокімова. – Київ, 2011 – 44 с.
2. Шарапова, Е. А. Формирование антикоррупционной направленности личности в профессиональном воспитании студента вуза: дисс....канд. пед. наук: 13.00.08/ Е. А. Шарапова. – Краснодар, 2016 - 180 с.

Psychology of work

К.психол.н. Болотнікова І.В.

Інститут психології ім. Г.С.Костюка НАПН України

ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ СКЛАДОВИХ ЗОВНІШНЬОПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРОФСПІЛОК

Експериментальне дослідження проводилося у профспілкових організаціях, що підпорядковуються Київській міській раді профспілок. Загальна кількість досліджуваних - 32 працівника профспілок різного віку і статі. Під час дослідження було використано такі методики: Опитувальник професійного самоздійснення; Самоактуалізаційний тест Е. Шострома (САТ); Шкала самоефективності Р.Шварцера та М. Єрусалова; Мотивація професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. Реана); Багатофакторний опитувальник лідерства; «Комунікативні і організаторські схильності» В.В. Синявський, В.А. Федорошин (КОС); «Шкала емоційної стабільності – нестабільності (нейротизму)» Г.Айзенка. Визначення чинників професійного самоздійснення засновувалося на використанні лінійного регресійного аналізу (метод Stepwise). Статистична обробка показала, що переважна більшість використаних методик містить показники, які за результатами регресійного аналізу можна розглядати в якості виражених чинників професійного самоздійснення фахівців.

Розглянемо регресійні моделі предикації **складових зовнішньопрофесійного самоздійснення фахівця**, що характеризує визнання та використання досягнень фахівця професійним співтовариством, розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії та вияв високого рівня творчості у професійній діяльності.

Результати обробки даних для визначення чинників **досягнення поставлених професійних цілей** профспілкових працівників можна побачити у Таблиці 1.

Таблиця 1

Регресійні моделі предикації досягнення поставлених професійних цілей

Модель	R	R ²
1	0,44	0,19
2	0,55	0,30

Предиктори: 1) «самоєфективність»; 2) № 1 та «гнучкість поведінки».

Примітки: показник № 1 отримано за методикою «Шкала самоєфективності Р.Шварцера та М. Єрусалова»; №2 – за Самоактуалізаційним тестом.

З даних, наведених у таблиці, ми бачимо, що найбільш істотним чинником досягнення поставлених професійних цілей є самоєфективність ($R = 0,44$; $R^2 = 0,19$). Другим вагомим чинником даної складової зовнішньо-професійного самоздійснення є гнучкість поведінки ($R = 0,55$; $R^2 = 0,30$). Таким чином, можна зробити висновок, що впевненість людини щодо її здатності організувати і здійснити власну діяльність, необхідну для досягнення певної мети та ступінь гнучкості людини у реалізації власних цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими сприяють досягненню поставлених професійних цілей.

Регресійні моделі предикації такої складової зовнішньо-професійного самоздійснення, як **визнання досягнень фахівця професійним**, подано у Таблиці 2.

Таблиця 2

Регресійні моделі предикації визнання досягнень фахівця професійним співтовариством

Модель	R	R ²
1	0,39	0,15
2	0,53	0,28
3	0,62	0,38

Предиктори: 1) «управління»; 2) № 1 та «підтримки»; 3) №№ 1-2 та «самоприйняття».

Примітки: показник № 1 отримано за Багатофакторним опитувальником лідерства; №№ 2 і 3 – за Самоактуалізаційним тестом.

Вищенаведені результати засвідчують, що здатність фахівця раціонально та ефективно управляти процесом досягнення мети справляє достатньо виражений вплив на визнання досягнень фахівця професійним співтовариством ($R = 0,39$; $R^2 = 0,15$). Вагомим чинником даної складової зовнішньо-професійного самоздійснення є також «підтримка» ($R = 0,53$; $R^2 = 0,28$) – ступінь незалежності цінностей та поведінки особистості від впливу ззовні. Третім предиктором визнання досягнень фахівця професійним співтовариством виявилось самоприйняття ($R = 0,62$; $R^2 = 0,38$), що відображає ступінь прийняття людиною себе такою, якою вона є, незважаючи на оцінку власних недоліків. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що визнання досягнень фахівця професійним співтовариством зумовлюється перш за все тим, як людина управляє процесом досягнення мети, незалежністю власних поглядів, принципів та поведінки від зовнішнього впливу, а також повного прийняття себе з усіма існуючими недоліками та протиріччями.

Розглянемо моделі регресійного аналізу предикації такої складової зовнішньо-професійного самоздійснення, як **використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями** (см. Таблицю 3).

Таблиця 3

Регресійні моделі предикації використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями

Модель	R	R ²
1	0,42	0,18
2	0,54	0,29

Предиктори: 1) «натхнення»; 2) № 1 та «синергія».

Примітки: показник № 1 отримано за Багатофакторним опитувальником лідерства; №2 – за Самоактуалізаційним тестом.

Дані таблиці свідчать про те, що така складова зовнішньо-професійного самоздійснення, як використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями обумовлюється в значній мірі такою складовою лідерської обдарованості, як «натхнення» ($R = 0,42$; $R^2 = 0,18$), що вимірює ступінь, в якій людина здатна використовувати символи і образи, щоб стимулювати роботу інших, підштовхнути до дій, долати перешкоди на шляху досягнення мети. Другим вагомим чинником даної складової зовнішньо-професійного самоздійснення є такий показник самоактуалізації особистості, як «синергія» (R

= 0,54; $R^2 = 0,29$). Цей показник відображає здатність особистості до цілісного сприйняття світу і людей, до розуміння зв'язку протилежностей, таких, як ігра і робота, тілесне і духовне і т.ін. Отже, ми бачимо, що вміння співпрацювати з іншими членами колективу, об'єднувати зусилля заради досягнення спільної мети та здатність заохочувати та надихати на роботу інших зумовлюють використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями.

Результати обробки даних для визначення чинників **розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії** профспілкових працівників можна побачити на Таблиці 4.

Таблиця 4

Регресійні моделі предикації розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії

Модель	R	R^2
1	0,57	0,33
2	0,71	0,50
3	0,76	0,57

Предиктори: 1) «самоефективність»; 2) № 1 та «компетентність у часі»; 3) №№ 1-2 та «надання самостійності».

Примітки: показник № 1 отримано за методикою «Шкала самоефективності Р.Шварцера та М. Єрусалова»; №2 – за Самоактуалізаційним тестом; №3 – за Багатофакторним опитувальником лідерства.

Було побудовано 3 регресійних моделі, які є достатньо високоінформативними ($R = 0,57 - 0,76$; $R^2 = 0,33 - 0,57$). Дані таблиці свідчать, що найсуттєвішим чинником високого рівня розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії є високий рівень самоефективності, що доводиться наявністю високого коефіцієнта множинної регресії $R = 0,57$ та кількості поясненої дисперсії $R^2 = 0,33$. В якості другого чинника розкриття особистісного потенціалу і здібностей у професії визначено показник шкали «компетентності у часі» Самоактуалізаційного тесту, який характеризує здатність суб'єкта жити теперішнім часом, тобто переживати теперішній момент свого життя у всій його

повноті, відчувати нерозривність минулого, сьогодення і майбутнього, тобто бачити своє життя цілісним, що свідчить про високий рівень самоактуалізації особистості ($R = 0,71$; $R^2 = 0,50$). Третім предиктором даної складової зовнішньопрофесійного самоздійснення виявилася така складова лідерської обдарованості, як «надання самостійності» ($R = 0,76$; $R^2 = 0,57$).

У Таблиці 5 наведено регресійні моделі предикації **вияву високого рівня творчості у професійній діяльності**

Таблиця 5

Регресійні моделі предикації вияву високого рівня творчості у професійній діяльності

Модель	R	R^2
1	0,64	0,40
2	0,70	0,49

Предиктори: 1) «внутрішня професійна мотивація»; 2) № 1 та «підтримки».

Примітки: показник № 1 отримано за за методикою «Мотивація професійної діяльності»; №2 – за Самоактуалізаційним тестом.

Дані Таблиці 5 свідчать про те, що найбільш істотним чинником вияву високого рівня творчості у професійній діяльності є внутрішня професійна мотивація ($R = 0,64$; $R^2 = 0,40$). Другим вагомим чинником даної складової зовнішньопрофесійного самоздійснення визначено показник шкали «підтримки» Самоактуалізаційного тесту ($R = 0,70$; $R^2 = 0,49$). Таким чином, можна зробити висновок, що вияв високого рівня творчості у професійній діяльності неможливий без двох визнааючих його инників: внутрішньої професійної мотивації, зумовленої самим змістом діяльності й вираженою в почутті власної компетенції, а також незалежності власних поглядів, принципів та поведінки від зовнішнього впливу.

CONTENTS

LAW

History of state and law

Тыныштық А. Исибаева Е.И. ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӨРТІП ПЕН ЗАҢДЫЛЫҚ	3
Баймурат А. ЗАҢ АЛДЫНДАҒЫ ЖАУАПТЫЛЫҚ	11
Ахметов А.С. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.....	15

The constitutional law

Шукенова Ж.С., Жумашева А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ.....	20
Шукенова Ж.С., Данилова Д.Б. ҚАЗАҚСТАННЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ.....	24

Civil law

Ахтышхан Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МӘМІЛЕЛЕРДІҢ ЖАРАМСЫЗДЫҒЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖАРАМСЫЗДЫҒЫНЫҢ САЛДАРЛАРЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ СҰРАҚТАРЫ	28
---	----

HISTORY

National History

Семененко М.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ІНТЕНСИВНОЇ ХІМІЗАЦІЇ НА ЗДОРОВ'Я СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В 60-80-ТІ РР. ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.....	37
GENERAL HISTORY	40
Кулманбетова Д.С., Андреева О.А. К ВОПРОСУ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	40

POLITICAL SCIENCE

Залесский Б.Л. БЕЛАРУСЬ - АЛЖИР: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РАСШИРЕНИЯ ПАРТНЕРСТВА ЕСТЬ.....	43
--	-----------

PHILOSOPHY

Social philosophy

Kornienko A.N., Kornienko L.M. MULTICULTURALISM AS A PRINCIPLE OF CONSTRUCTION OF MODERN SOCIETY	47
---	-----------

Philosophy of culture

Makhmet M., Almukhamedov A., Abubakirova A. THE FORMATION OF RELIGIOUS EDUCATIONAL SYSTEM OF KAZAKHS IN CHINA	54
--	-----------

PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY

Psycho-educational problems of personality development in modern conditions

Назмутдинов Р.А., Калиниченко О.В. ВЛИЯНИЕ НЕБЛАГОПОЛУЧНОЙ СЕМЬИ НА ПОВЕДЕНИЕ ПОДРОСТКА	60
--	-----------

Developmental psychology

Бекмурзина А.Б., Маханбетова А.Ж., Малибаева А.М., Кельдегулова А.Н. МАМАНДЫК ТАНДАУДА БАГДАР БЕРУДЕ ЖЕТКИНШЕКТЕРДИН ЖАС ЕРЕКШЕЛИКТЕРИН ЕСКЕРУ	64
---	-----------

Клименко І.В., Євдокимова О.О. ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В ХОДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	70
---	-----------

Psychology of work

Болотнікова І.В. ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ СКЛАДОВИХ ЗОВНІШНЬОПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПРОФСПІЛОК.....	73
--	-----------

CONTENTS.....	78
----------------------	-----------

235046

235156

235344

235063

235074

235178

235272

234551

235170

235174

234540

234960

235280

235325

235270